

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
FACULTATEA DE FILOSOFIE ȘI ȘTIINȚE SOCIAL-POLITICE
Domeniul: Filosofie

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

LIMBAJUL SIMBOLIC, ÎNTRE SACRU ȘI PROFAN INTERPRETĂRI SEMIOTICE

Coordonatori științifici,
Prof. univ. dr. TRAIAN DINOREL STĂNCIULESCU
Pr. Prof. univ. dr. GHEORGHE POPA (cotutelă)

Doctorand,
SÎRGHEA CORNELIU ROBERT

IAȘI
2019

CUPRINSUL REZUMATULUI TEZEI DE DOCTORAT

OPȚIUNI INTRODUCTIVE	4
1. Între obiect și metodă, limbajul.....	4
2. Abordări și ipoteze majore ale cercetării.....	4
3. Observații autoreferențiale, premise pentru o posibilă depășire	7
Partea I. Considerații conceptuale asupra limbajului simbolic	8
Partea II. Ipoteze teologice ale limbajului simbolic	10
Partea III. Resurse instrumentale ale semioticii: aplicații privind simbolismul crucii.....	12
Între sacru și profan, CONCLUZII INTEGRATOARE	15
BIBLIOGRAFIE	18

CUVINTE CHEIE

Limbaj, simbolic, sacru, profan, limbă, semn, semnificare, semioză, semiotică, metodă semiotică, analiză triadică, analiză sintactică, analiză pragmatică, analiză semantică, hexadă situațională, octaedru situațional, Mircea Eliade, simbol, limbaj verbal, limbaj non-verbal, cod, canal, emitent, zgomot, receptor, codificare, decodificare, Charles Sanders Peirce, Ferdinand de Saussure, Ernst Cassirer, referențial, semnificație, context, Cruce, semnificant-semnificat, tradiție românească, interpretare, Școala din Alexandria, Școala din Antiohia, comunicare.

CUPRINSUL TEZEI DE DOCTORAT

CUPRINS	4
OPȚIUNI INTRODUCTIVE	7
1. Între obiect și metodă, limbajul.....	7
2. Abordări și ipoteze majore ale cercetării.....	9
3. Observații autoreferențiale, premise pentru o posibilă depășire	14
Partea I. CONSIDERAȚII CONCEPTUALE ASUPRA LIMBAJULUI SIMBOLIC	17
Capitolul 1. SCENARIILE ALE LOGOGENEZEI: "TENSIUNI" ESENȚIALE	18
1.1. Antichitatea greacă despre opoziția natural - convențional.....	18
1.1.1. Filosofia limbajului verbal: contribuția lui Platon	20
1.1.2. Cuvântul între mimesis și catharsis: accepțiuni stagirite.....	24
1.1.3. Dispute stoice: analogiști și anomaști	27
1.1.4. Aurelius Augustin, părinte al dialecticii semn – cuvânt.....	30
1.2. Contribuții ale semioticii moderne la problema motivării - arbitrarității lingvistice	35
1.2.1. Temeiuri moderne ale semiologiei: Ferdinand de Saussure, între motivat și nemotivat	35
i. Conceptul de limbă	38
ii. Conceptul de limbaj	38
1.2.2. Jean Piaget: teoria constructivistă a limbajului	40
1.2.3. Limbajul, de la "structura de profunzime" la "structura de suprafață": Noam Chomsky	43
1.2.4. Observații finale	45
Capitolul 2. ACCEPȚIUNI ALE SEMNULUI CA SIMBOL: REDEFINIRI POSIBILE	51
2.1. Dimensiuni fundamentale ale semioticii	52
2.1.1. Structura definitorie a semnului	54
2.1.2. Repere funcționale ale semnului: predictibilitate și regularitate	55
2.1.3. Semioza creatoare, finalitate a demersului interpretativ	56
2.2. Gradele de maturitate ale semnului	58
2.2.1. Simptomul, reper al referențialului dezvăluit	58
2.2.2. Semnalul, chip al atenției orientate.....	60
2.2.3. Iconul, "sacralitate" a similarității.....	61

2.2.4. Indexul, măsură a direcției-sens	66
2.2.5. Numele, evidențiere a referentului identitar	68
2.2.6. Universul conceptual al simbolului: contribuții internaționale și românești de referință	69
2.2.6.1. Accepțiuni etimologice: definiții de dicționar	71
2.2.6.2. Chip și reprezentare: perspectiva primelor secole creștine	72
2.2.6.3. De la generalizare la viziunea substitutiv-semnificativă.....	75
2.2.6.4. Orizontul interpretativ al textului.....	76
2.2.6.5. Asumpția formelor simbolice.....	76
2.2.6.6. Semnificații ale echilibrului-sistemic.....	78
1. Simbol și emblemă.....	79
2. Simbol și atribut.	80
3. Simbol și alegorie.....	80
4. Simbol și metaforă.....	80
5. Simbol și analogie.	81
6. Simbol și parabolă.	81
2.2.7. Accepțiunea trans-substanțialistă.....	86
2.2.8. Alternativa trans-mimetică.....	92
2.2.9. Interpretarea polisemică	93
2.2.10. "Via Sacramentum", o diacronie deschisă	94
2.2.11. O perspectivă substitutivă.....	96
2.2.12. Ipoteza transcendenței slabe	98
2.2.13. Paradigma structural-funcțională integratoare	99
Simbolul, o redefinire unificator-creatoare.....	105
2.3. Octaedrul situațional al valențelor (inter-)disciplinare ale limbajului simbolic.....	108
2.4. În loc de concluzii: recuperări conjugate	109
Capitolul 3. LIMBAJUL SIMBOLIC, ÎNTRE SACRU ȘI PROFAN: PERSPECTIVE HERMENEUTICE	112
3.1. Conceptele de "sacru" și "profan": etimologie și semnificare.....	112
3.2. Dialectica sacru-profana, axă a hermeneuticii lui Mircea Eliade	115
3.2.1. Între cer și pământ, creația fantastică	119
3.2.2. <i>Coincidentia oppositorum</i> : virtualitate și manifestare.....	121
3.3. Hermeneutica limbajului sacru în filosofia occidentală	127
3.4. Limbajul simbolic ca limbaj cultural	131
3.5. Considerații transdisciplinare.....	133
Partea II. IPOSTAZE TEOLOGICE ALE LIMBAJULUI SIMBOLIC	136
Capitolul 4. CONCEPTUL DE SIMBOL ÎN ORIZONTUL TEOLOGIEI	137
4.1. Accepțiuni teologice ale simbolului.....	138
4.2. Raportul dintre simbol și referențialul simbolizat în teologie	140
4.3. Limitele cunoașterii simbolice.....	142
4.4. Concluzii privind particularitățile simbolizării teologice	143
Capitolul 5. INTERPRETAREA SIMBOLICĂ ÎN TEOLOGIE	146
5.1. Principii interpretative în teologia creștină	146
5.2. Școlile exegetice din Antiohia și Alexandria	149
5.3. Unificarea simbolică a opozitelor, o alternativă posibilă.....	156
Partea III. RESURSE INSTRUMENTALE ALE SEMIOTICII: APLICAȚII PRIVIND SIMBOLISMUL CRUCII	158
Capitolul 6. IPOSTAZE ANALITICE ALE METODOLOGIEI SEMIOTICE	159
6.1. Semnificant și semnificat: o dualitate sinergetică.....	161
6.2. Triada sintactic, semantic și pragmatic: exemplificări sugestive	162
6.3. Dualitatea semnificant-semnificat în orizontul analizei triadice.....	164
Capitolul 7. SIMBOLISMUL CRUCII: O INTERPRETARE TRIADICĂ	167
7.1. Arhetipul crucii: accepțiuni semantice.....	168
7.1.1. Dimensiunea arhetipal-ontologică.....	168
7.1.2. Dimensiunea cosmologică.....	169
7.1.3. Dimensiunea axiologic-religioasă	170
7.2. Simbolismul crucii, ipostaze pragmatice.....	176
7.3. Cuvântul "cruce", în limbile lumii creștine: orizonturi sintactice	178
7.3.1. Sensuri ale unei complementare iconicități	181
7.3.2. Crucea, rădăcină a unei familii de cuvinte	183
Între sacru și profan, CONCLUZII INTEGRATOARE	186
BIBLIOGRAFIE	193

OPȚIUNI INTRODUCTIVE

Care este NOIMA încercării de a reitera – adăugând în istoria atât de bogată a gândirii umane – o cercetare de doctorat despre limbaj și limbă, semn și simbol, despre sacru și profan, sens și interpretare...? Încercarea de a asuma – o dată mai mult, adică – universul unor probleme pe care curiozitatea spiritului omenesc le-a abordat dintr-o perspectivă analitică sau alta, intuitivă sau rațională, filosofică sau teologică, epistemo-logică sau semio-logică, spre a genera puncte de vedere apropiate sau opuse, conflictuale sau complementare, conectate într-un păienjenis ideatic din a cărui plasa îți este adesea greu să mai ieși? Iată întrebarea căreia înainte de toate ar trebui să îi formulăm un răspuns adecvat.

Privind cu nedisimulată "emoție epistemică" această provocare, ne-am spus – cu ochii "închiși" parcă la tot ceea ce ar putea surveni în viitor, dar lăuntric întorși către vechi aspirații – că ceea ce trebuie să aducă inedit încercarea unei teze de doctorat așezată într-o atare "plasă cognitivă" este transcenderea granițelor ei conceptuale și disciplinare, metodo-logice implicit, spre a înlocui milenara logică aristotelică de tip "SAU / SAU" cu aceea binară a timpului nostru – logica dinamică a contradictoriului (St. Lupașcu) – de tip "ȘI / ȘI".

Pentru a nuanța o asemenea integratoare opțiune – UNIFICAREA LIMBAJELOR PRIVITOARE LA LIMBAJUL SIMBOLIC – pe care o considerăm ca reprezentând sensul major al cercetării de față, suntem datori să definim / delimităm cât se poate de clar *ab initio* domeniul supus cercetării (sau, în exprimare semiotică, "limbajul-obiect"), pe de o parte, respectiv metodologia aferentă acesteia (semiotic spus, "meta-limbajul"), pe de altă parte.

1. Între obiect și metodă, limbajul

● **Limbajul articulat, un atotcuprinzător domeniu de interes.** Conceptul de *limbaj articulat* depășește ideea că acesta este doar un mijloc uman de comunicare, având în vedere că, bunăoară, albinele comunică prin bătăi de aripi direcția unde se află hrana, că furnicile de foc *Solenopsis invicta* comunică pe calea ultrafrecvențelor informații privind posibilitatea invadării unui alt mușuroi, sau câinii de preerie *Cynomys* – regii comunicatorilor în lumea necuvântătoarelor – pot emite sunete ce descriu detaliile animalelor care se află în proximitate: talie, culoare, număr, viteza de deplasare etc. Însă, toate aceste uimitoare performanțe comunicative sunt incomparabil mai palide decât ceea ce semnifică omul prin limbaj și comunicare specifică lui și numai lui.

Filosofii care au avut preocupări asupra acestor chestiuni și-au îndreptat privirea spre soluții veridice de explicare a "dreptei potriviri dintre nume și lucruri". Motivul principal al acestui interes a constat în asocierea dintre geneza numelor cu geneza cunoașterii umane, cu speranța că – din moment ce ar fi descoperită, descifrată și înțeleasă originea numelor – am putea avea acces nemijlocit la nașterea și conturarea cunoașterii omenesci, respectiv un permis de trecere spre înțelegerea deplină a omului însuși. Această motivație este pe deplin justificată, din moment ce omul este înțeles și definit prin intermediul limbajului său, al limbii și al tuturor sferelor de interes derivate / exprimate prin acesta: cultural, spiritual, artistic și tehnic etc.

Într-un astfel de integrativ context, ne dorim a cerceta în paginile tezei de față ideea că limbajul uman, în calitate de "gen proxim", cuprinde caracteristicile principale regăsite în "specia" aparte a "limbajului simbolic", în ultimă instanță cel din urmă fiind un derivat al primului. Într-o manieră similară, deci, am putea urmări și parcursul trecerii de la ceea ce numim "limbaj sacru" la ceea ce acceptăm ca fiind "limbaj profan", printr-o trecere istorică treptată și, după cum vom sesiza, aparent ireversibilă.

Altfel spus, sintagmele deja unificate mai sus amintite – limbaj & simbol, sacru & profan, semn & interpretare etc. – urmează a fi recuperate inter- și transdisciplinar în paginile tezei de față prin numitorul comun care le integrează: acela de SEMN și SEMIOZĂ.

● **"Meta-limbajul" teoriei semnelor, un integrator instrument de analiză.** Din cele de mai sus, a rezultat fără nici un echivoc faptul că META-LIMBAJUL pe care îl propunem pentru a asuma domeniul de interes al tezei – limbajul simbolic, ancorat între sacru și profan – este acela al semioticii, știința perfect adecvată unei analize a principalelor concepte care explică termenii tumultuoasei istorii a limbajului. Astfel, alături de conceptele-cheie ale acestei istorii vor figura și făuritorii sau actorii principali ai acestui parcurs metodologic: Platon, Aristotel, Gorgias, Protagoras, Prodikos, Antistene, Aurelius Augustin ș.a., pe de o parte, Saussure, Ch. S. Peirce, Ch. Morris, J. Piaget, N. Chomsky etc., pe de altă parte.

În acest chip, semiotica urmează să fie o dată mai mult recuperată ca matrice și "nucleu dur" a tuturor Limbajelor Creatoare, începând de la acela al Imanenței (meta)Cosmice cu care Natura a fost înzestrată (a se vedea, bunăoară, sensurile "principiului antropic" sau cele morfogenetice ale "numărului de aur") până la acela al Creativității Umane (marcat de principiul euristic al "comuniunii emergente", respectiv al "creșterii în frecvență").

"Structura profundă" a cercetării se bazează pe curgerea logică a celor trei părți și șapte capitole ale sale, în calitate de "structuri de suprafață" pe care principal le configurăm în cele de urmează.

2. Abordări și ipoteze majore ale cercetării

Considerând că – prin joncțiunea de mai sus – tocmai am definit obiectivul major al cercetării noastre, ne propunem ca în cele ce urmează să deslușim mai concret sensurile SEMIOZEI / SITUAȚIEI DE COMUNICARE pe care teza de doctorat o presupune – respectiv domeniul și strategiile / canalele de analiză, contextul și actorii, finalitatea (pr)axiologică – răspunzând sintetic la întrebări sugestive precum:

(1) CE *ne propunem să recuperăm*? Limbajul-Obiect major al cercetării noastre îl reprezintă geneza și devenirea CUVÂNTULUI, în calitate de SEMN-SIMBOL al unui instrument de comunicare (limbaj) ancorat între sacru și profan. Un atare instrument va fi asumat prin intermediul teoriilor antice și moderne cu privire la limbaj, depășind polarități conceptuale pentru care semiotica este măsură integratoare.

În acest sens, în cele ce urmează formulăm câteva succinte considerații introductive, menite să apropie simbolic antichitatea și modernitatea¹.

Filosofia antică a limbajului poate fi nuanțată caracterizată prin distincția dintre:

— *φύσεις* și *θεσεις* sau dintre naturalism și convenționalism la Platon;

— *mimesis* și *catharsis* la Aristotel;

— ”cuvintele primare” sau *πρωται φωναι* (*φυσικώς*) ale școlii analogiste stoice și ”cuvintele secundare” sau perspectiva binară a școlii anomaliste stoice: *Contrarium* (*εναντιώσης*) sau principiul ”negării contrariului în mod progresiv” și *Composio* (*σύνθεσης*) sau ”completările culturale”.

Sinteza augustiniană cu opțiunea sa pentru a interpreta *verbul* prin lentila *φύσεις*: ”un cuvânt poate fi perceput ”prin aceea că ne zgârie urechea (*offenditur*)” sau ”sunt ca o mângâiere (*mulcetur*)” nu au constituit un element esențial în istoria conceptelor menționate îndeajuns de puternic încât Saussure să elimine interesul față de originaritatea limbajului. Odată cu inaugurarea semiologiei ca disciplină academică disputa se va restrânge la dualitatea arbitraritate – motivare. Căutarea adevărului discursurilor va fi înlocuită cu opțiunea pentru a studia interacțiunile formelor semice și a modului în care acestea se conturează în mintea omului. Semnele înlocuiesc cuvintele, iar studiul limbajului concordă cu posibilitățile omului de a cunoaște realitatea înconjurătoare ca pe un instrument. Motivul principal, după considerentele noastre, ar fi acela că începând cu secolul al XVIII-lea limbajul nu va mai constitui motorul cunoașterii umane.

• Din mulțimea disputelor moderne cu privire la aceste aspecte se impun notate contribuțiile de referință ale profesorilor Jean Piaget și Noam Chomsky. Cei doi corifei ai secolului XX în materie de psihologie și epistemologie genetică, respectiv în teoria gramaticilor generative, au reușit să translateze problematica lingvistică a lui *φύσεις* și *θεσεις* în planul gnoseologiei, existând premise care să confere o identitate între ideea de înțelegere și naturalismul platonician sau motivarea saussuriană și conceptul de constructivism și cel de *mimesis* aristotelic sau bipartiția ”cuvintelor secundare” stoice.

Așadar, limba și limbajul, în fond utilizarea de cuvinte și semne, au fost cotate ca făcând parte din seria de lucruri care necesită lămuriri constante, iar cercetarea de față sesizează această polaritate a disputelor amintite cu scopul de a arăta că ființa umană s-a îndepărtat de sensurile inițiale și pline de nemăsurate înțelesuri, existând o tendință ontologică de a adopta instrumentarul unei limbi care nu transmite semnificații motivatoare, ci predominant convenționale.

Parcursul istoric marcat de teoriile interpretative privind dezvoltarea limbajului, a cuvântului și, în cele din urmă, a tuturor categoriilor de semne realizate de ființa umană – începând de la disputele privind ”dreapta-potrivire a numelui” cu lucrurile până la studiul limbajului ca funcție în sine, de la interpretările posibile asupra dimensiunii cuvintelor până la înlocuirea acestora cu semnele – au marcat istoria nașterii semioticii analitice.

La rândul ei, aceasta este marcată de o mulțime de tensiuni și schimbări de atitudine. Bunăoară, ca să menționăm doar o singură problemă dintre cele multe posibile – rolul pe care îl are adevărul în descifrarea discursurilor – în timp de Platon condamna discursurile superficiale, numindu-le false, în modernitate, Saussure, de exemplu, ne spune că știința care analizează discursivitatea semnelor caută să extragă ideile principale și nu adevărul în sine a propozițiilor utilizate. O logică ”și / și” se impune asumată în acest context, în măsură să justifice că cercetarea esenței dă seamă despre manifestarea fenomenelor îngăduie intuirea complexelor procesuale, o relație pe care Noam Chomsky a cercetat-o în termenii legăturii dintre ”structura de profunzime” și ”structura de suprafață”),

Ca atare, semiotica s-a dezvoltat prin această tensionată rampă istorică, pentru a oferi răspunsuri cu privire la modul în care se conturează, se manifestă și se dezvoltă cunoașterea și acțiunea umană, oscilând între natură și cultură, între sacru și profan.

• CUM *ne propunem să realizăm o atare recuperare, care plasează instrumentul limbajului simbolic între extremele nemăsurat de largi ale ființării umane*? În esență, meta-limbajul aferent cercetării noastre este definit de perspectiva inter- și transdisciplinară a semioticii, care corelează aserțiuni ale filosofiei și ale teologiei prin intermediul limbajului simbolic.

”Structura profundă” a lucrării – cuprinsă în chiar titlul tezei – este concepută pentru a servi acestui unificator scop, prin faptul că cele trei părți și șapte capitole ale lucrării urmăresc logic:

— trecerea de la considerațiile generale vizând logogeneza (considerațiile filosofiei limbajului și ale semioticii) la cele specifice simbolismului teologic;

— plasarea limbajului simbolic în orizontul dialecticii dintre sacru și profan, ca mediator posibil între variile forme ale ”tensiunii esențiale” ce definesc aceasta dialectică;

¹ Menționăm că pentru o relevantă evidențiere a stilului de abordare și rezolvare a problemelor pe parcursul cercetării doctorale, fragmentul ce urmează a fost desprins *ad literam* din paginile primului capitol al lucrării, pentru a justifica nemijlocit câteva idei aferente ”limbajului-obiect” al tezei.

— analizele semiotice aplicate la simbolismul (religios al) crucii, în măsură să recupeze sensuri ale unei potențiale resacralizări a ființei umane.

*

Instrumentele semiotice care au fost alese pentru deslușirea ”structurilor de suprafață” ale temei – începând de la teoriile complementare cu privire la geneza și devenirea cuvântului / simbolului, până la cele care pun în opoziție absolută sacrul și profanul – sunt următoarele:

- *analiza situațională* (hexadică) pe care deja am enunțat-o și pe care o folosim *autoreferențial* (utilizând semiotica însăși pentru înțelegerea propriilor ipoteze, respectiv pentru a desluși parametrii prezentei introduceri;

- *analiza structurală* a unor *dualități esențiale* implicit amintite (de exemplu, structura de profunzime și de suprafață, relația dintre semnificantul și semnificatul semnului / limbajului simbolic, dintre gradul său de motivare sau arbitraritate, care face diferența dintre gradele de maturitate ale semnului, între care simbolul este cel mai nuanțat etc.;

- *analiza triadică* a unei categorii simbolice aparte (crucea), care îngăduie extrapolări de natură *sintactică, semantică și pragmatică* asupra relațiilor esențiale ale omului cu cosmosul / cerul și pământul, viața și moartea, sacrul și profanul etc.

Toate aceste strategii analitice, pe care le prezentăm corelate / întrepătrunse sinergic – deja am denotat una dintre ineditele metode de lucru specifice tezei: *sinergia metodologică* – permit concluzii care depășesc limitele disciplinare. Căci, privind integrator de deasupra acestora (din perspectivă ”verticală” de tip ”*vol d'oiseau*”), putem formula ipoteze și concluzii unificatoare care nu ar putea fi văzute dintr-o perspectivă strict ”orizontală”.

Or, tocmai prin acest integrator inedit al concluziilor, lucrarea de față își validează aspirațiile de plus valoric.

- *ACTORII poveștii de a fi întru comunicare / comuniune?* O listă fără număr de contribuabili la cercetarea acestui subiect autoreferențial și paradoxal în același timp: să vorbești despre limbaj în termenii limbajului însuși. Și totuși, au făcut-o explicit sau / și implicit toți marii gânditori și trăitori ai lumii (filosofi sau oameni de știință, Sfinți Părinți sau mari inițiați), care într-un sens sau altul au înțeles afirmația biblică: ”La început a fost Cuvântul...”.

Lista celor implicați în cercetare este atât de amplă încât o selectare bibliografică a impus o drastică selectare. Pentru analiza principalelor contribuții la rezolvarea problemelor ridicate de teză – geneza limbajului / simbolic și ancorarea lui istorică între sacru și profan – au fost selectați autorii antici (Platon și Aristotel, Augustin ș.a.) și cei moderni (Saussure, Piaget, Chomsky) care s-au preocupat de atare probleme, pornindu-se de la premiza că mulțimea cercetătorilor aflați între aceste extreme își regăsesc cumva contribuțiile în cele ale precursorilor sau urmașilor.

O contribuție de referință inedită a cercetării o reprezintă introducerea în ansamblul contribuțiilor filosofice și semiotice privitoare la simbol a unor prezențe românești de referință. În acest fel, teza noastră aspiră să alinieze – pe drept cuvânt – valorile spiritul analitic românesc la cele ale spiritului științific internațional.

O prezență interpretativă aparte îi este oferită în cuprinsul tezei lui Mircea Eliade, care a configurat cadrul ancorării limbajului simbolic între sacru și profan: prin lucrări de referință aparte, de la cele de filosofie religiei la cele de profunzime literară. Prin atare trimiteri la realitatea creației vii – prin care limbajul creator s-a exprimat specific – teza aspiră să dobândească atât dimensiune teoretic-metodologică, cât și una practic-analitică.

Preocupările privitoare la limbajul simbolic au fost ancorate în lucrare prin contribuțiile reprezentanților Școlii din Antiohia și Alexandria, lăsate peste timp ca moștenire nouă, într-o înțeleaptă interferență. *Aurea mediocritas*, ce lecție de înțelepciune metodologică...

Este evident că prin deschiderea sa către filosofie și teologie lucrarea presupune o dublă competență interpretativă. Această dublă competență este acoperită de autorul tezei, prin faptul de a fi atât absolvent al facultății de filosofie, cât și a celei de teologie, ceea ce asigură lucrării premisele acelei competențe interdisciplinare pe care obiectivele cercetării le-au formulat. Privilegiul de a fi crescut spiritual într-un lăcaș de cultură în care tradițional ”întră cine vrea și rămâne cine poate” – am numit deviza școlii ieșene de învățătură – și că sub cupola ei a beneficiat de orientarea unor învățători cu largă deschidere spirituală, chiar interdisciplinară, așa cum sunt în primul rând chiar coordonatorii tezei de doctorat, reprezintă o altă șansă căreia autorul și construcția lucrării sale îi sunt deplin datori.

- *ÎN CE CONTEXT s-a întâmplat și încă se întâmplă nașterea și creșterea limbajului (simbolic) uman, manifestarea lui ca sacru și profan?* Din punct de vedere spațio-temporal, subiectul supus cercetării acoperă paradoxal întreaga arie a existenței umane. Dar, prin privilegiul pe care semiotica îl promovează – acela a ”ceva” de referință de a sta ”pentru altceva” de referință – a îngăduit depășirea paradoxului de extensie. Căci, lucrarea de doctorat propusă este una de extragere a esențelor dintr-o anvergură fenomenală de maximă extensie.

Istoria culturii umane a parcurs trecerea de la natură la cultură, de la sacru și profan într-un ciclu pentru care istoria limbajului ”stă” ca proces de referință. Faptul că în acest chip istoria umană este pusă în joc nu este paradoxal, câtă vreme ea este cercetată indirect, substitutiv, prin puterea limbajului simbolic de ”a sta pentru” orice alt limbaj al ființei umane, fie el sacru sau profan.

Situația cu care se confruntă omenirea în momentul de față este extrem de tensionată, fiind generată de lipsa de unitate (pr)axiologică, de starea de non-comunicare / non-comuniune pe care un ”Babel lingvistic și atitudinal” a determinat-o în relația omului cu omul și cu Dumnezeu. De aceea, înțelegerea mecanismelor care au creat o atare situație se impun cunoscute în profunzimea lor, pentru ca printr-o înțelegătoare asumție să poată fi depășită prin înțelepciunea unui omenesc ”liber arbitru” corect orientat către A FI ARMONIOS ÎN LUME.

O dezirabilă ”stare de Post-Babel”, care în termenii limbajului simbolic poartă o încărcătură arhetipală extrem de bogată, pe care teologia o dăruiește lumii întregi printr-o extrem de sugestivă alegorie. O alegorie care argumentează și în acest chip ”teza tezei” noastre:

PUTEREA DE A FI ÎMPREUNĂ PRIN LIMBAJ.

● CU CE SCOP? iată întrebarea care o reiterează pe cea dintâi formulată în deschiderea introducerii de față. Răspunsul ei fundamental este ancorat în considerațiile de mai sus: trebuie să ne cunoaștem rădăcinile pentru ca, îngrijindu-le corect, să ne protejăm coroana cu care am fost înzestrați. Or, trebuie să recunoaștem acum cu maximă luciditate că rădăcina tuturor manifestărilor noastre pământești – din momentul în care am început să ne deosebim ca oameni verticalizați în poziție bipedă, capabili să ne exprimăm prin semne articulat spre a ne înțelege și a gândi în cuvinte spre a acționa constructiv benefic, iar nu destructiv – este LIMBAJUL ÎNSUȘI. Că acesta a fost de la bun început ”simbolic” – sacral – sau a devenit mult mai apoi, înlocuind denotațiile cu conotații ”profane”, că a fost recunoscută mai întâi natura ontologic-materială a lucrurilor (științific) sau esența lor spirituală (religioasă și filosofică) nu are importanță în momentul de față. Deocamdată este cardinal să recunoaștem corect cauza pierderii comuniunii esențiale cu cosmosul-cer și tot ceea ar putea ființa deasupra lui, pentru a ne îngădui să reiterăm omenește, terestru și corect această comuniune.

Or, pentru aceasta... ÎNAPOI LA CUVÂNT... la geneza limbajul originar în care, chiar pentru a supraviețui, omul era dator să fie împreună cu omul în fața unor vicisitudini maxime pentru atunci. Lecția este și acum aceeași, cu clauza că pericolele cu care omul se confruntă au crescut major în dificultate și amplitudine, pericole care – paradoxal – au fost generate de propria sa creștere prin cultură și civilizație. Să ne amintim o dată mai mult dialectica hegeliană a creșterii purtându în sine dialectica gândirii bine-rău de tip euro-asiatic: orice creștere conține în sine germenele propriei sale descreșteri.

3. Observații autoreferențiale, premise pentru o posibilă depășire

Tot din această dialectică rezultă însă și reversul ei – după ploaie, ceață, întunecine etc. –doar soare poate să urmeze. Să ne reamintim un atare pozitiv mod de a gândi, să îl justificăm rațional și discursul – cum teza de față își propune – și, în cele din urmă vom putea depăși dificultățile, impasurile și neajunsurile nenumite ale efortului realizării lucrării de față, care izvorăsc — din ”tensiunile esențiale” cu care omenirea se confruntă. Să le numim doar sumar și specific și să le recunoaștem ca atare, trecând de la general la particular și invers:

1) Întâi, se cuvine menționată dificultatea de ”a vorbi aceeași limbă”, respectiv de a ne înțelege propriile puncte de vedere și de a le armoniza cu ale semenilor reprezintă cea dintâi dificultate cu care se confruntă omul aflat în fața omului. Reitez, în acest context, punctul de vedere al unui înțelept învățător, părintele Gheorghe Ghelasie de la Frăsinei, care într-o carte frumos povestită de propriul meu învățător, ne amintește imperativul: ”Înainte de a sta de vorbă, trebuie să ne cunoaștem limbajul. Toți vorbim Limbajul lui Dumnezeu, dar am uitat acest lucru. Să ni-l amintim, așadar, și să îl dăm mai departe”².

2) Apoi, faptul de a ne confrunța cu o realitate imensă, deopotrivă cosmică și umană, pe care avem puțința să o asumăm în termenii discursului ”sacru” sau ”profan”, religios sau filosofic și științific etc. reprezintă un alt și major ”handicap” al cercetătorului singular aflat în fața unei atare realități. Necesitatea unei lecturi și înțelegeri inter-și transdisciplinare a lumii se găsește în acest uriaș efort de a povesti unificator și unificat lumea, în condițiile în care fiecare lector vrea să își găsească în paginile lecturii (doar) propriile sale înțelesuri. Ne aflăm astfel în situația în care lectura unei cărți nu ar începe cu introducerea justificativă, ci cu urmărirea atentă a bibliografiei spre a verifica în ce măsură punctele noastre de vedere (operele noastre) sunt / vor fi citate în carte.

3) În sfârșit, ne mai rămâne de consemnat și depășit blocajul emoțional și cognitiv rezultat din aceea că fiecare dintre genitorii unei idei sau teorii, ai unei atitudini sau credințe, ai unui bun simbolic oarecare etc. nu este dispus să renunțe la nimic din ceea ce el însuși a construit, chiar dacă această renunțare (doar parțială, desigur), are ca în viitor o sinergie rezultă. Lecția jocului de șah este excepțională în acest sens: sacrificarea aparentă a unei piese generează avantajul unei poziții strategice care va conduce în final la câștigarea jocului.

Pe fondul acestor generale dificultăți, la fel de general prezentate, se găsesc și tensiunile mai mici sau mai mari, sesizabile sau nu cu care s-a confruntat realizarea propriei noastre cercetări. Între aceste tensiuni, pe care amintindu-le deja le asociem aspirația de depășire, trebuie să luăm în seamă acum³:

² Traian D. Stănculescu, *Duhovnicul de taină. Simple secvențe de viață*, Editura Performantica, Iași, 2004. Sunt dator să menționez că multe dintre gândurile pe care introducerea de față – și multe din premisele și concluziile cercetării le presupune – au izvorât din dialogurile cu ”învățătorul de taină”, dialoguri îndelungate purtate sub ”semnul semnelor” în varii împrejurări, începând de la congresul mondial de semiotică de la Kaunas 2017, unde ne-am bucurat să fim prezenți ”întru dăruire românească”, până la întârziatele discuții privind seminariile cursului de ”filosofia creației”, ”strategii semiotice de persuasiune” etc., pe care în calitate de student și asistent mai apoi le pregăteam împreună. Pentru toate acestea, în acest context – TUTUROR ÎNVĂȚĂTORILOR MEI – o adâncă plecăciune a frunții.

³ Desigur că am putea fi întrebați de ce nu am încercat să le evităm integral dacă tot avem conștiința prezenței lor? Răspunsul este relativ simplu: a) pentru că ele au devenit explicit conștiente după ce actuala formă a tezei a fost finalizată. Este paradoxal, dar o parte a secvențelor din prezenta introducere au fost elaborate după ce lucrarea și

— Amplitudinea aparent încă prea largă a tezei – amplitudine care deja a suferit pe parcursul realizării ei câteva restricții majore ale ”limbajului-obiect” (prima alternativă vizând perspectiva semiotică asupra relației dintre divin și umane) – rezultă din aceea că subiectul însuși al cercetării, LIMBAJUL (SIMBOLIC) OMENESC, acoperă orice manifestare a umanului. Or, în această ipostază, a alege domenii de manifestare aplicativă a acestuia poate fi o chestiune de logică deductivă sau de intuiție implicativă. Alegând prin ”forța lucrurilor” să punem în ecuație filosofia și teologia am implicat două orizonturi de referință ale cunoașterii și trăirii umane.

— Maniera oarecum ”didactică” în care câteva secvențe ale lucrării (privitoare la semn și semiotică, la simbol ca grad de maturitate al semnului, la prezentarea unor contribuții clasice la unele aspecte deja cunoscute) au fost prezentate rezultă nu din necesitatea reamintirii lor specialiștilor în semiotică, ci din nevoia de a folosi considerațiile / definițiile clar formulate în contexte analice ulterioare, în interpretări care presupun eliminarea originei ambiguității sau alternative definitorii;

— Aparenta dispersie / distribuire a ideii tezei pe o arie largă de înțelegere / practică umană a fost impusă chiar de opțiunea inițială de a găsi o cale de ”unificare simbolică”, a unui *aurea mediocritas* principial deocamdată, între zone cognitive sau (pr)axiologic care pînă în prezent și-au păstrat identitatea punctelor de vedere.

— Stilul de prezentare poate să pară adesea tehnicist; adevărat, limbajul semioticienilor este ancorat într-un Parnas pe care Agora îl recunoaște cu dificultate; dar, o atare opțiune este impusă adesea de acuratețea mai sus amintită a sensurilor, în care ambiguitatea metaforei nu își găsește locul; aceasta nu înseamnă însă că lucrarea este lipsită, acolo unde se pretează, de utilizarea discursului metaforic (chiar estetic-literar), pentru a sugera multe prin puține cuvinte (aceasta fiind de fapt o strategie semiotică de prezentare: aceea de ”a sta pentru”); regăsim în această opțiune o ”aplicație vie” a modului în care am ales să folosim discursul interpretativ ”și așa, și așa” – unificând bunăoară perspectiva istoricist-literală și cu cea simbolic-alegorică a școlilor de exegeză biblică din Antiohia și Alexandria.

— Prezentarea bibliografică uneori prea ”stufoasă”, extrem de punctuală uneori, în opoziție cu unele note de subsol de amplă cuprindere situațională, nu au ca sens justificarea / etalarea efortului de a dobândi o cunoaștere erudită a subiectului, cât aspirația de a corela integrator două moduri de cunoaștere relativ distincte;

— Reiterarea explicită sau implicită, dar cu o anume redundanță insuficient justificată cu argumente concrete (care nu lipsesc, dar care nu și-au găsit spațiu de argumentare), a opțiunii noastre pentru *unificarea extremelor prin atitudinea mediatoare a limbajului simbolic*, pe de o parte, prin transferul acestuia în universuri de discurs fără o evidentă apropiere, pe de altă parte; ne-am prevalat în această atitudine metodologică de punctul de vedere al lui Sir Karl Popper, care consideră că o ipoteză, un postulat, o teorie devine cu atât mai validă cu cât contexte mai diferite pot să o justifice teoretic sau / și practic.

Menționând explicit aceste impasuri de cercetare – căroră altele minore li s-ar putea adăuga, cu siguranță – confirmăm conștiința faptului de a fi prezente în realizarea și redactarea lucrării de față. Totodată, considerăm că explicându-le principial le justificăm oarecum logic prezența și necesitatea de a le depăși, poate într-o altă încercare viitoare, printr-o altă disponibilitate cognitivă mai nuanțată și în alte condiții contextuale, adăugând acolo tot ceea ce în lucrarea de față nu și-a mai găsit locul.

Cu speranța că în acest chip recunoașterea acestor mai mult sau mai puțin ”esențiale tensiuni” este deja privită cu încredința unui credit de viitor, așa cum marii învățători întotdeauna au făcut, nu ne rămâne decât ca – încheind introducerea – să o deschidem către cuprinsul și concluziile lucrării. Aceasta, spre a putea împlini cel mai important pas în semioza de ”împreună în sens și acțiune”, o semioză căreia fiecare dintre noi îi suntem esențialmente datori.

Partea I. Considerații conceptuale asupra limbajului simbolic

Pentru a descrie relația intrinsecă dintre om și limbaj, începând cu scrierile filosofilor antici, așezate față în față – venind de peste două milenii – cu contribuțiile semioticienilor și lingviștilor lumii moderne, se ivesc primele direcții de cercetare și soluționare mediatore a problemelor pe care implicit teza noastră le asumă, în termenii unor ”tensiuni esențiale”⁴ precum: natură vs. cultură, realitate vs. semnificare, natural / motivat vs. convențional / arbitrar, sacru vs. profan etc.

Simbolul sau limbajul simbolic, după cum am enunțat în acest capitol, este dezvoltat în arii diversificate și, considerăm noi, s-a bucurat de o relativă autonomie în acest proces. Există, din câte deducem, un interes enorm în cele mai ample direcții de cercetare, de la hermeneutică la estetică, de la semiotică la teologie. Nici un domeniu nu îl epuizează pe celălalt, iar fiecare disciplină devine mai bogată cu fiecare întreprindere de cercetare privind dimensiunile limbajului simbolic. Sinteza schematic realizată în rândurile de mai sus demonstrează această chestiune. Frecvența

concluziile ei finale au fost elaborate; b) în condițiile acestei prime abordări și extensii a tezei, problemele menționate nu ar putea fi soluționate, abia de acum înainte având configurate instrumentele și ipotezele de lucru pentru o viitoare completare și depășire. Așa încât, pentru forma rezultată a dizertației de față, nu ne rămâne să ne exprimăm speranța că ea va fi judecată și evaluată pentru ceea ce a reușit să facă, nu pentru ceea ce ar fi putut să facă. O nesfârșire...

⁴ Am preferat să utilizez în acest context sintagma lui Thomas Kuhn (*Tensiunea esențială*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982) pentru a o îmbogăți cu un sens integrator: aceea că orice reflectare (prin cuvânt / logos), de exemplu, presupune *ab initio* o realitate de referință /ontos care să fie reflectată. Cu cât decalajul dintre semn și referențial este mai adânc (sau semiotic vorbind, gradul de motivare al semnului / simbol este mai mic. cu atât ”tensiunea esențială” dintre ”sacru” și ”profan” este mai mare și invers.

aplicațiilor și a utilizării indică faptul că ființa umană se află în contact permanent cu limbajul simbolic. Alături de valențele filosofice, teologice și semiotice ca studiu științific în cadrul disciplinelor, limbajul simbolic are o puternică amprentă socială și culturală.

Simbolului, cu toate că i s-au dat definiții clare și precise, creează senzația că abia i-au fost descoperite înțelesurile, amploarea și adâncimile cuprinse. Am dorit să precizăm faptul că, demersul nostru privind înțelesul dat simbolului, într-o primă secvență, nu se poate desprinde de tradiția semiotică în care se înscrie. Am cristalizat un studiu atât diacronic, prin câteva recuperări esențiale ale gradelor de maturitate a semnului, cât și sincronică prin evaluarea și actualizarea sensurilor limbajului simbolic. Pentru a integra în mod constructiv un fragment din literatura de specialitate care tratează simbolul, am menționat atât autori străini (Ch. Sanders Peirce, Charles Morris, Thomas Sebeok, Umberto Eco, Ernst Cassirer etc.), cât și români consacrați (Ivan Evseev, Henry Wald, Aurel Codoban, Traian D. Stănculescu, Gabriel Liiceanu, Nicu Gavriluță, Ilie Firte, Petru Bejan, Victor Aga, Sandu Frunză etc.). Am putea spune că există suficientă literatură de specialitate de origine autohtonă pentru a contura o serie de elemente definitorii și caracteristici esențiale limbajului simbolic. Am avut bucuria de a descoperi o constelație de autori români care s-ar putea înscrie într-o tradiție autentică care a cercetat limbajului simbolic. Bucurie rezultată din motiv că nu am avut, pe tot parcursul aprofundării volumelor care le-au scris, că s-au suprapus ideile. Inexistența cel puțin a unui autor, dintre cei menționați ca parte a unei tradiții românești care a avut preocupări importante în explorarea limbajului simbolic, care să enunțe aceleași funcții sau valențe, mă determină să exprim cu certitudine că cele realizate de autorii autohtoni sunt la fel de importante ca cele create de autorii cunoscuți internațional. Posibil ca lipsa traducerilor, cu excepția lui Mircea Eliade, și nașterea unei limbi fără circulație să fie motivul pentru care studiile realizate de panteonul românesc al explorării limbajului simbolic să nu fie cunoscute.

Definițiile redată în paginile de mai sus sunt doar o mică și trunchiat parte a vastității înțelesurilor pe care le-a căpătat limbajul simbolic de-a lungul timpului. Se întărește ideea că limbajul simbolic, datorită amplitudinii studiilor din antichitatea antică și până în contemporaneitate, merită efortul de a fi explorat și înțeles pe cât de mult posibil. Iată că asupra ultimei specii din hexada amintită se găsesc numeroase polemici, curente de interpretare de factură filosofică, semiotică, teologică, sociologică, psihanalitică etc. Alături de caracteristicile și definițiile redată mai sus, dorim a sintetiza, sub formă tabelară și grafică, alte contribuții esențiale în actul de înțelegere a limbajului simbolic. Tabelul are în vedere cele patru definiții fundamentale ale simbolului și autorii reprezentativi ale acestora: (1) Simbolul înțeles ca semn; (2) ca semn convențional sau arbitrar; (3) ca semn iconic sau de similitudine; (3) ca semn conotativ. Octaedrul are rolul de a întări pluriperspectiva limbajului simbolic.

Prin cele doua sinteze avem posibilitatea de a privi onest dimensiunea tezei propuse. Datorită conținutului și expresiei care îl presupune, dezarmează orice tentativă de considerare a faptului că se pot cuprinde total înțelesurile, sensurile și orizontul limbajului simbolic.

Amintim, în acest context, că noi suntem preocupați de a explora în continuare doar dimensiunea limbajului simbolic teologic și a realiza o aplicație semiotică asupra unui simbol creștin, în această teză am ales limbajul simbolic al crucii.

Simbolul poate fi considerat o categorie axiologică, care depășește dimensiunile rațiunii pure, fără să alunece totuși în absurd. El se ivește în momentul în care judecățile deterministe și retorica impecabilă sunt depășite. După cum amintea și Jean Chevalier, "analiza care fragmentează și pulverizează este incapabilă să surprindă bogăția simbolului". În acest sens, pe măsură ce înaintăm în procesul cunoașterii simbolului conștientizăm faptul că "sensul lui îți scapă printre degete tocmai când crezi că l-ai înțeles; pe măsură ce se limpezește, devine tot mai neclar". Simbolul ne s-a revelat ca prezență antagonică, paradoxală și, în multe cazuri, neîncăpătoare în limitele limbajului nostru. Sintetizatoare și sensibilă în același timp, prezența simbolului exprimă bogăția regăsită în inconștient și conștiință, în forța instinctivă și cea spirituală, în conflict și armonie.

Astăzi, parcă mai mult ca oricând, ființa umană este susceptibilă a participa activ la actul de redescoperire a simbolurilor. Resursele cinematografice, alimentată de literatura de anticipație (S.F.) și a producției de realități augmentate (jocuri video), simbolurile sunt readuse în prim-plan. Există un "interes reînnoit față de simboluri. Reabilitată. Geamănă a rațiunii, inspirând descoperirile și progresul", ne spune Jean Chevalier în *Dicționarul de simboluri*. Însă prețul aceste reabilitări poate să fie costisitor, uneori fiind confundat cu semnul, alteori redus la un semn grafic utilizat în matematică sau fizică. În sfârșit, reabilitarea lui este realizată pentru a se plia mesajele publicitare cu setea de sens regăsită la nivelurile cele mai ascunse ale ființei umane. Menirea simbolurilor, aceea de a fi un limbaj ce modelează comportamente, de a fi expresia cea mai clară ce dă formă dorințelor și stimulul ce transformă spectatorul în actor, este deturnată axiologic. Simbolul, "firul Ariadnei care ne ajută să străbatem bezna care ne înconjoară" devine el însuși un labirint țesut din jocul profitului și eficienței. Utilitarismul industrial și post-industrial preia doar nivel de suprafață a funcțiilor simbolului abordat în diferite discipline: filosofia culturii, istoria religiilor, lingvistica, antropologia culturală, critica de artă, psihologia, semiotica, teologia, științele educației etc. Nota generalist negativă a celor enunțate este eliminată întotdeauna doar în momentul în care percepția simbolului se realizează autentic, ancorată în valorile pentru care acesta există. Din fericire, simbolul, "depășește întotdeauna schemele, mecanismele, conceptele, reprezentările menite să o consolideze". Ființa umană, reprezentativă a mediului antropoc, trăiește într-o lume de simboluri și, invers, "o lume de simboluri care viețuiește în noi". Omului, în acest context, fiind invitat de a se sustrage oricărei definiții și statistici. Devenind devenire evident imperceptibilă, om-simbol al mișcărilor fugitive din convenționalism.

Mecanismele vieții cotidiene sunt nuanțate prin prezența creatoare a limbajului simbolic. *Homo symbolicus* încorporează și funcția religioasă, adică pe *homo religiosus*. Determinările laxă și rutina mecanicistă sunt supuse unui proces disruptiv amplu, în care ființa umană reușește să unifice și să împacă cele patru direcții perspective: artistic, religios, științific și filosofic. Deschiderile interdisciplinare și transdisciplinare sunt izvorâte din însăși ființa umană, cu tendința ei transistorică, integratoare, sintetizatoare și creatoare. Granițele discursive, de factură monodisciplinară, reprezintă temelia și fundația prin care ființa umană este obligată să caute porțițe și punți de unitate. Simbolul și limbajul care îl propune lumii actuale încorporează caracteristici paradoxale și manifestări necesare pentru a înțelege dialectica *coincidentia oppositorum* dintre sacru și profan a lui Mircea Eliade.

În opera marelui savant român, conform celor amintite în paginile anterioare, se găsesc patru trasee esențiale, fiecare dintre acestea împărțindu-se în alte patru direcții ample. Într-o anumită măsură, cele regăsite în opera lui Mircea Eliade se expun, în mod intenționat, aspectelor totalizatoare a geniului creativ. Eliade asimilează subiectele tratate, iar temele supuse atenției cititorului îl va conține atât pe Eliade cât și pe cititor. Cele patru trasee esențiale sunt: dialectica sacrului și a profanului, modul de manifestare a acestei dialectici, limbajul simbolic ca integrator și mediator dintre dialectica și manifestarea sacrului și a profanului și cultura ca expresie finală și orizont de posibilitate pentru ființa umană. Dialectica discursivă a sacrului și a profanului se împarte la rândul ei în două părți ample de analiză, una ce are ca instrument de cercetare opera științifică și una ce are în vedere opera fantastică. Fiecare dintre acestea două părți este împărțită în patru direcții ample: sacral este diferit și opus profanului (disjunctivul "nici-nici" prezent și în nuvela de mari dimensiuni "Domnișoara Cristina"), sacral este exprimat prin profan (conjunctivul "și-și" regăsit și în nuvela de inspirație folclorică "Șarpele"), sacral este înțeles *ca și cum* ar fi profan (prezentă în romanul "Nuntă în cer" sau "La țigănci") și a patra direcție, cea a resacralizării profanului (regăsite în nuvele precum "Ivan" sau "Dayan").

A doua direcție, cea a manifestării dialecticii sacrului și a profanului, are patru mari linii orientative: manifestările prin kratofanie, prin ontofanie, hierofanie și teofanie. Fiecare dintre acestea fiind interrelaționate cu cele patru etape amintite anterior ("nici-nici", "și-și", *ca și cum*, desacralizare-resacralizare). În această corelație poate fi inclusă și modul istoric de apropiere-depărtare față de divinitate.

A treia direcție, cea a modului în care dialectica sacrului și a profanului și manifestările acestei dialectici sunt sintetizate și redată lumii, îl reprezintă simbolul sau limbajul simbolic. Virtualitatea și manifestările sacrului în și prin profan, și invers, a profanului care caută înțelesuri și relații metafizice și spirituale sunt sintetizate și integrate prin și în simbol. Simbolul, înțeles ca limbaj privilegiat al sacrului, principiu care subsumează arhetipurile cosmocratoare și ontocratoare, reprezintă scheletul ordonator al ființei umane. Orice exegeză asupra operei lui Eliade are de parcurs modul de înțelegere a simbolului. Hermeneutica totalizatoare a marelui savant român își găsește amplitudinea prin limbajul simbolic.

A patra direcție are în vedere modul în care dialectica sacrului și a profanului, a multitudinii manifest și a sintetizării simbolului se exprimă cultural. În acest stadiu Eliade amintește de faptul că simbolul reprezintă modul prin care cultura se conservă, se exprimă și se actualizează. Pentru a înțelege că simbolul preia și completează arhetipul, Mircea Eliade ne spune că are patru caracteristici esențiale care pot fi descoperite în patru etape. Cele patru caracteristici ale limbajului simbolic sunt: sinteză transpersonală, transistorică, universalitate și ireductibilitate. Pentru a putea înțelege cele valențe culturale ale caracteristicilor regăsite în limbajul simbolic trebuie să parcurgem patru etape esențiale: selectarea simbolismului dorit a fi descifrat (un rit sau un mit); cercetare morfologică, etimologică și diacronică a simbolului; evaluarea în funcție de criteriile socio-culturale și religioase, în care aspectele "genetice" și structurale primează; identificarea situației existențiale care i-a favorizat acestuia apariția; iar, în cele din urmă, înțelegerea faptului că simbolul este o "sinteză transpersonală".

Cele câteva constatări indică faptul că există patru direcții fundamentale în analiza operei profesorului român. Prezența dialecticii *coincidentia oppositorum* a sacrului și a profanului, prin intermediul celor patru grade de manifestare aferente, este sintetizată în și prin limbajul simbolic. Prezența limbajului simbolic în viața ființei umane se comunică ca actualizare a sacrului. Expunerea zilnică în fața simbolurilor determină lăsarea unei amprente în omul contemporan. Comunicarea publică, prin diverse mijloace mass-media, este însoțită de material simbolic. Publicitatea și PR-ul politic și nu numai ideologizează și instrumentalizează simbolul cu rol manipulatoriu. Simbolul are rolul de seducție a conștiinței și mentalităților în societatea consumeristă de astăzi. Detensionarea frustrărilor cumulate din viața curentă se realizează printr-o amplă campanie mediatică. Miza principală a *social media* și a fiecărui act mediatic constă în a modifica modul de construire a opiniilor cu privire la realitatea înconjurătoare și a reprezentărilor mentale. Aceste lucruri ne demonstrează motivul pentru care opera lui Mircea Eliade este actuală, iar temele principale abordate reprezintă o fundație solidă pentru a examina cotidianul contemporan.

În sinteză, putem aprecia că sensurile dialecticii sacru și profan pot fi identificate – printr-un *mutatis mutandis* simbolic – cu dialectica similară a semnului cu realitatea de referință, respectiv cu aceea a semnificantului cu semnificatul.

Partea II. Ipostaze teologice ale limbajului simbolic

Cercetările asupra temei abordate depășesc granițele Teologiei, fiind unul dintre subiectele centrale ale filosofiei de secol XX, sociologiei, artei, epistemologiei științei și limbajului analitic. Elemente subliniate în precedentul capitol. De asemenea, subiectul este comun tuturor ramurilor teologiei: biblică, istorică, sistematică și

practică. Dat fiind că orice act religios tinde să releve o altă stare a lucrurilor, un alt "fîresc" decât cel întîlnit zi de zi. Literatura de specialitate, de factură teologică, consideră simbolul o prezență plină de conținut ontologic de-a lungul istoriei mîntuirii neamului omenesc. Menționările care au în vedere limbajul simbolic teologic se împart în două direcții: 1. Limbajul simbolic teologic are în vedere conceptul de simbol, raportul dintre simbol și lucru simbolizat, principiile interpretării simbolice și reprezentanții de seamă ai acestei metode exegetice și 2. Analizează și explorează teme precum Simboalele de credință, Dogma despre Sfînta Treime, natura lui Dumnezeu cel unic în ființă și întreit în Persoane, a energiilor necreate, a relației dintre raționalitatea creației și cea a credinței și, nu în ultimul rînd, tema eshatologică sau despre mîntuirea lumii. Noi ne vom ocupa de prima direcție, analizînd cele trei teme anunțate: conceptul de simbol în teologie, raportul dintre simbol și lucru simbolizat și interpretarea de tip simbolic regăsită în spațiul teologic creștin răsăritean.

Parcursul discursiv pe care îl propunem se fundamentează pe faptul că simbolul este semnul prezenței tainice care împlinește credința, fiind o realitate creată ce traduce invizibilul în prezență și în vizibil, Prin înțelegerea simbolului și a limbajului simbolic omul interiorizează ideea faptului că materia se transfigurează, iar cosmosul exprimă în mod tainic o Prezență a celui care L-a creat. Caracteristicile și valențele simbolului care derivă din această definiție generală dată simbolului sunt structurate în patru etape esențiale:

- 1) Conceptul de simbol în teologie;
- 2) Raportul dintre simbol și lucru simbolizat în teologie. Caracterul obiectiv al simbolului în teologie și reprezentanții de seamă a nominaliștilor și realiștilor simbolici.
- 3) Limitele cunoașterii simbolice;
- 4) Principiile de interpretare simbolică a Sfintei Scripturi;
- 5) Tradiția exegetică antiohiană și alexandrină.

Simbolul este, după cum am sesizat, expresia prezenței lui Dumnezeu în Creația Sa, cea care împlinește credința, fiind o realitate creată ce traduce invizibilul în prezență și în vizibil, transfigurează creația și transforma cosmicul într-o realitate a Prezenței. Nu există o singură definiție cu privire la simbol, însă dimensiunile realității duhovnicești pot fi sesizate numai de cei inițiați în Tainele credinței. Doar prin efort personal în cadrul comunității de credință (Biserica) și cu ajutorul lui Dumnezeu, cel care ne îngăduie să-L descoperim, înțelegem că simbolul este acel ceva care mereu ne situează în raport de apartenență și de comuniune cu ceea ce se simbolizează, iar ceea ce se simbolizează este prezent în propriul simbol. Căci, simbolul este un element material care învăluie și dezvăluie o prezență spirituală. Într-un anume fel, de un lucru vizibil este legat în mod implicit și tainic o prezență, pe care acesta o evocă.

Sfîntul Dionisie Areopagitul ne spune că simboluri se numesc chiar Sfintele Taine ale Bisericii, căci sunt moduri prin care se recunoaște cel care propovăduiește pe Hristos, după rînduierile apostolice. Simbolurile ilustrează în mod văzut cele nevăzute ale harului dumnezeiesc, iar în *Tratatul* despre Sfintele Taine, autorul patristic le numește Teologie Simbolică, în opoziție cu Teologia numită filosofică sau demonstrativă.

Caracteristica principală pe care o încorporează simbolul în teologie ar fi aceea că are o realitatea obiectivă. Adică, simbolul ne arată prezența lui Dumnezeu în om și în natură, independent de propria noastră voință, este agent activ al acestei comunicări și a acestei comuniuni cu omul. Modalitatea de expunere a simbolurilor este propulsată de metoda simbolică a interpretării realității înconjurătoare. Primă metodă simbolică se înțelege orice fel de asemănare, interpretare și coroborare cu cele care trimit spre dimensiunile spirituale. Cunoașterea simbolică a lui Dumnezeu este doar o modalitate prin care partea rațională și cea spirituală se conjugă armonios cu modalitatea simbolică de interpretare a Sfintei Scripturi, bunăoară. Prezența sacrului în profan și a coexistenței lor a relevă mai bine metoda interpretării simbolice asupra căruia vom insista în cele ce urmează. Mai amintim doar faptul că prin interpretarea simbolică se stabilește raportul teologic dintre simbol și lucru simbolizat.

Insuficiența argumentare a teoriilor nominaliste și cele ale realismului simbolic au născut o asumarea unei *aurea mediocritas* interpretativă în care raportul de identitate nominalist și amplitudinea supradimensionată a realismului simbolic au o perspectivă moderată din punct de vedere teologic. Nominaliștii afirmă că există o identitate absolută între simbol și lucru simbolizat, iar realiștii considerau că oamenii sunt incapabili de a înțelege amplitudinea realităților spirituale. Aceste perspective sunt chibzuit asumate de interpretarea nominalist-realistică simbolică moderată, înțeleasă ca *aurea mediocritas* interpretativă. În acest context, procesul de cunoaștere a celor dumnezeiești implică asumarea și trăirea realităților pe care simbolurile le presupun și le exprimă, iar năzuința creștinului este de a oferi un sens teologic simbolurilor care ne populează cotidianitatea. Cu alte cuvinte, limbajul simbolic reprezintă o punte de lansare a omului în orizontul înălțării și îndumnezeirii acestuia.

Limbajul simbolic în teologie a fost asumat și sub forma mărturisirilor sau simboalelor / simbolurilor de credință. Modul pedagogic de a expune sintetic principalele teme teologice. După cum am amintit, simbolul este real și este inspirat de Dumnezeu pentru a mărturisi prezența lui Dumnezeu în Creația Sa. Limbajul simbolic este mărturia faptului că există o prezență imaterială, invizibilă ochilor lumești și imposibil de prins în concepte auto-limitative. Teologia are menirea de a explica și include în discursul său, respectînd izvoarele credinței, dimensiunea limbajului simbolic.

Asupra simbolurilor se răsfrîng două elemente, caracterul veșnic și dinamismul intern. Simbolurile sunt simboluri în virtutea faptului că transcende perisabilitatea obiectelor și se justifică pe sine în fiecare epocă. Din acest motiv, în teologia creștină răsăriteană, credința, ca agent subiectiv, și moderația unei interpretări simbolice, se regăsesc ca trepte conciliatoare între identitate absolută și opoziție ireconciliabilă, ca element obiectiv, independent de sine, se

conjugă împreună. Conceptul de simbol și limbaj simbolic în teologie lucrează concomitent și constant spre a mărturisi prezența lui Dumnezeu din lumea sacră spre cea profană. Întreaga creație comunică și participă în mod tainic la această prezență a lui Dumnezeu în lume. Cunoașterea dimensiunii dumnezeiești se realizează și prin limbajul simbolic, înțeles mai ales ca punte între înălțimile dumnezeiești și cele lumești, între sfințenie și păcat. În acest mod, apofatismul teologic devine parte integrantă a modului de cunoaștere simbolică a lui Dumnezeu. Căluzele care au descifrat și formulat tainele interpretării simbolice reprezintă Părinții Bisericii, recunoscuți a fi trăitori deplin ai harului dumnezeiesc. Din această categorie de interpretare simbolică putem enumera reprezentanții Școlii din Alexandria (Origen, Clement, Didim cel Orb etc.), asupra cărora ne vom ocupa în capitoul următor.

Încheiem prin a afirma faptul că există limite ale cunoașterii simbolice. Spiritualitatea răsăriteană încorporează și conceptele "negative" sau apofatice cu privire la posibilitatea omului de a cunoaște pe Dumnezeu. Cunoașterea naturală și cea rațională înfățișează trepte esențiale în actul de îndumnezeire a omului, însă calea logică și rațională se vede neputincioasă în a da explicații comprehensive. Atât cunoașterea teologică de tip simbolic, cât și cea de tip apofatic pot conlucra și pot fi complementare. Comunicabilitatea simbolurilor teologice oferă un fundament esențial în a înțelege că persoana are datoria de a se strădui a parcurge calea care duce la îndumnezeire.

Interpretarea simbolică în teologie. Două perspective interpretative, una literală și una simbolică, două școli patristice, una în Antiohia și cealaltă în Alexandria. Începând cu secolul II d. Hr. începe să se contureze primele interpretări creștine asupra Sfintei Scripturi și nu numai. Expresiile interpretative au fost catalogate în două ipostaze: una fiind de sorginte literal-istorică și alta simbolico-alegorică. Interpretarea literală este reprezentată de către Școala din Antiohia, iar Alexandria a format o tradiție de interpretare simbolică.

Cercetătorul de azi, atât în teologia creștin răsăriteană, cât și în teologia creștin occidentală, este situat între două atitudini metodologice diametral opuse față de modul în care trebuie realizată interpretarea Scripturii.

— pe de o parte se găsește tradiția patristică răsăriteană care, în cea mai mare parte, a urmat filonul alexandrin și interpretarea simbolică pe care aceștia au realizat-o;

— pe de altă parte se află interpretarea științifică, critico-literală și istorico-gramaticală, propusă de școala antiohiană și regăsită în filosofia analitică de la început de secol XX.

Oricare ar fi metoda pentru care se optează, este bine a lua în considerare faptul că "Sfânta Scriptură a fost scrisă de bărbați de Dumnezeu însuflați, ceea ce înseamnă că tâlcuirea ei cere atenție specială; căci, pentru a tâlcui cineva, trebuie să aibă aceeași experiență cu Prorocii și Apostoli. Acest lucru se întâmplă în toate științele, așa cum numai un medic, de pildă; poate să înțeleagă cercetarea altui medic". Conform Sfântului Apostol Petru «[...] nici o proorocie a Scripturii nu se tâlcuiește după socotința fiecăruia, pentru că niciodată proorocia nu s-a făcut din voia omului, ci oamenii cei sfinți ai lui Dumnezeu au grăit, purtați fiind de Duhul Sfânt.» (II Petru 1,20).

Așadar, «Duhul Sfânt» călăuzește actul de interpretare simbolică a Sfintei Scripturi atât timp cât înțelegem faptul că există o relație de interdependență între Sfânta Scriptură, Sfânta Tradiție, "experiența Sfinților, Prorocilor, Apostolilor și a Părinților văzători de Dumnezeu, pe care au trăit-o prin Revelația lui Dumnezeu, a transmis-o fiilor lor duhovnicești și au consemnat-o în scrierile lor". Ca notă generală, privind în istoria hermeneutică a Părinților Bisericii, am optat pentru interpretarea simbolică a Scripturii și a realităților spirituale. Acest lucru s-a întâmplat, probabil, și din motiv că între perspectiva științifică, arheologică, istorică și cea alegorică, simbolică, duhovnicească nu exista un conflict. Omul credinței, episcopii și teologii perioadei patristice îmbinau armonios cunoștințele filosofiei grecești cu trăirea în «duh și adevăr» (Ioan 4, 23) a credinței creștine. Din acest motiv, în teologia occidentală și cea răsăriteană Părinții Bisericii amintiți în rândurile de mai sus reprezintă un reper important în modul de interpretare a Sfintei Scripturi și a realității înconjurătoare.

Partea III. Resurse instrumentale ale semioticii: aplicații privind simbolismul crucii

Considerarea semioticii ca "organon"⁵ sau metodologie utilizată cu eficacitate practică, inter- și trans-disciplinară, ne ajută să înțelegem faptul că virtuțile ei sunt esențiale pentru dezvoltarea cunoașterii umane. Capacitatea semioticii de a utiliza un instrumentar analitic divers și amplu îi permite acesteia de a produce construcții interpretative adaptabile oricărui tip de discurs. Sintetizând, putem spune că metodologia semiotică – ca instrument

⁵ Într-o notă de subsol, Traian D. Stănculescu atenționează viitorii specialiști în semiotică asupra faptului că pentru a împlini direcțiile analitice descrise de această disciplină este necesar a înțelege că semiotica reprezintă un "butuc" pentru "viitoarele roți" interdisciplinare. "Modelul roții", așa cum este stabilit de autorul citat, se constituie ca o metodă integratoare care, pentru a se putea deplasa, "activează diferite" "spîțe disciplinare", diferite domenii de interes profesional (cum ar fi lingvistica, filosofia, teologia, psihologia, fizica etc.) în care semiotica operează ca organon" (Traian D. Stănculescu, *La început a fost semnul. O altă introducere în semiotică*, Performantica, Iași, 2004, p. 21).

de analiză și construcție "eficientă"⁶ a oricărui tip de *text-discurs*⁷ – permite acțiunii derulate pe trei coordonate principale și pe care implicit le-am utilizat pe parcursul tezei, respectiv:

1) Prima coordonată utilizată de semioticieni – cea mai generală – implică *analiza situațională*, respectiv analiza "situației de comunicare" (semioza) specifică relațiilor de schimb informațional instituite între un Emitent (*Cine?*) și un Receptor (*Cui?*), care schimbă anumite Mesaje (*Ce?*), fiind codate specific (*Cum?*) și transmise pe un anumit canal (*Pe ce canal?*), într-un anumit context (*Unde & Când?*) și cu un anumit Scop (*De ce?*) etc.⁸. Acest cadru interogativ a fost implicit utilizat de la bun început, pentru sistematizarea considerațiilor introductive ale tezei.

2) A doua coordonată se referă la elementele ce descriu orice proces de comunicare asumat în termenii *analizei structurale* – respectiv cercetarea "structurii de profunzime" și a "structurii de suprafață" (Chomsky) a semnelor prin intermediul relației semnificant-semnificat (Fr. de Saussure).

Această deschidere a fost amplu utilizată în capitolele anterioare ale lucrării, vizând cercetarea relațiilor specifice genezei limbajului simbolic, respectiv dialectica dintre semnificant-semnificat, expresie și sens, formă și conținut, fenomen și esență, referențial și semnificare, motivare simbolică și convenționalism.

(3) A treia coordonată face referire la *analiza triadică* – sintactică, semantică și pragmatică (Ch. Morris) – a oricărui semn / complex de semne simbolice (text / discurs), cu scopul de a cunoaște dimensiunile diacronice și sincronice ale semiozei din care acesta face parte.

Triada semiologică (sintactică, semantică și pragmatică) urmează a fi aplicată specific în capitolul care urmează, vizând cercetarea semnului / simbolului crucii.

⁶ Metodologia semiotică este considerată de Traian D. Stănculescu ca fiind "un ignorat instrument de putere" (*Op. cit.*, pp. 218-232). Această ignorare are loc din motivul că semioticienii nu s-au pus încă de acord asupra unei modalități de utilizare a unui instrumentar metodologic comun. Clivajul dintre metodele utilizate în abordarea diferitelor probleme ale semioticii are consecințe de percepție nu numai la nivel disciplinar, ci – mai ales – la nivel de cercetare academică în genere. Efectele imediate la nivel local și internațional sunt vizibile atât în plan teoretic, cât și administrativ, numărul orelor alocate acestei discipline în mediul universitar și a cuantumului de studenți și doctoranzi care optează a cerceta problemele acesteia – în ultimii 5 ani de exemplu – a scăzut îngrijorător. Experiența internațională dobândită prin participarea la Congresul Mondial de Semiotică de la Kaunas (2017) și alte conferințe internaționale organizate în București (2018), Chișinău etc. reprezintă unicele modalități prin care semiotica respiră. Din nefericire, alternative de revitalizare reală a semioticii depășesc posibilitățile noastre de implicare. Cei care anunțau, în anii '80, semiotica drept o viitoare "disciplină interdisciplinară" de sine stătătoare, "o matrice a tuturor științelor" (John Deely, *Bazele semioticii*, traducere de Mariana Neț, Editura All, București, 1997, p. 57), astăzi se găsesc, de cele mai multe ori, ca "elemente dispensabile" (în caz de restructurări) ale unor departamente de filosofie, comunicare, științe politice, lingvistică etc. PROIECTUL SEMIOTICII, așa cum a fost aplicat cel puțin până în momentul actual – ca disciplină autonomă, cu un grad ridicat de independență academică – încă nu a fost împlinit cu adevărat. Sperăm, ca pe viitor, să fie destule elemente convergente favorabile unei reabilitări în sensul unei atare împliniri.

⁷ Metodologic, menționăm faptul că – sintetizând accepțiunile lui Umberto Eco (*Tratat de semiotică*, 1982, p. 77) – vom înțelege prin *dualitate text-discurs* orice construcție lingvistică vorbită sau scrisă, concepută în calitate de macrosemn ce depășește nivelul propoziției, având asociat în mod specific un *macro-semnificant* (text) și un *macro-semnificat* lingvistic (discurs).

⁸ Începând cu Harold D. Lasswell (*The Communication of Ideas: A Book of Reading*, Ed. Lyman Bryson, New York, 1948), analiza situațională a fost implicit considerată o *semioză situațională* / *situație de comunicare semiotică*, în sensul în care fiecare dintre elementele cheie comunică sinergic cu celelalte elemente cheie. Astfel, semioza situațională s-a bucurat de o dezvoltare organică de la nivel de *diadă* (Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, pp. 106-113), *triadă* (capitolele *Division of Signs* și *The Icon, Index, and Symbol* în Charles Sanders Peirce, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, pp. 362-388) și *tetradă* (vezi János S. Petőfi, Hannes Rieser (auth.), *Studies in Text Grammar. Volume 19*, D. Reidel Publishing Company, Boston, 1973, pp. 26, 208) până la nivel de *pentadă* (capitolul *Politics: Who Gets What, When, How* în Harold Lasswell, *The Political Writings*, The Free Press, Illinois, 1951, pp. 295-465), *hexadă* (regăsim explicat modul în care funcționează procesele sistemului lingvistic și, implicit, cele semiotice în capitolul *Functions* în Louis Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*, traducere de Francis J. Whitfield, The University of Wisconsin Press, London, 1969, pp. 33-47) sau *octaedru* situațional interdisciplinar (element propus în prima parte a acestei lucrări). Merită menționat în acest context faptul că analiza de tip situațional a cunoscut o bună primire în rândurile cercetătorilor de științe socio-umane, iar Olivier Clouzot (*Enseigner autrement. Des logiques éducatives à la transparence pédagogique*, Les Editions d'organisation, Paris, 1989) este unul dintre autorii care au propus o formă coerentă a acestei analize situaționale. Acest model a fost nuanțat și aplicat în cercetarea unor semioze particulare de către logicianul Petru Ioan și de semioticianul Traian D. Stănculescu: semioze creatoare, educaționale, politice etc. În plus, cel din urmă a dezvoltat și metodologia inedită, atotcuprinzătoare, a "grafului semiotic" (Stănculescu, 2004, p. 102), care a presupus extensia modelelor poligonale închise (cum ar fi cel hexagonal, implicând șase parametri de referință) prin deschiderea lor către un număr nelimitat de itemi, corelați prin legături funcțional-temporale specifice.

Instrumentarul analitic mai sus amintit a permis coroborarea specifică – într-un context sau altul al lucrării – a tuturor celor trei perspective menționate, fiind posibil de deschis – într-o viitoare și mai cuprinzătoare lucrare – către modelul grafului semiotic propus de Traian D. Stănculescu.

Pentru a argumenta forța analitică a instrumentarului semiotic, în cele de urmează ne propunem să recuperăm integrator – neuitând că scopul major al tezei noastre este *depășirea tensiunilor prin perspectiva integratoare a simbolului* – dualitatea structurată a formei și conținutului, pentru a o putea apoi aplicativ extinde la relațiile care vizează dialectica sintactic, semantic, pragmatic.

În sinteza acestui capitol de factură metodologic-conceptuală, vom spune că:

- Modul în care se armonizează dualismul semnificant – semnat în orizontul analizei triadice morissiene la nivel sintactic, semantic și pragmatic demonstrează faptul că semiotica poate fi definită ca teorie, iar în aceeași măsură ca metodă. Instrumentarul metodologic de care dispune semiotica ajută la codarea, decodarea și transferul de cunoștințe atât la nivel macrosemic, cât și la nivel microsemic. Interpretarea și procesul de obiectivare a acesteia, printre altele, se realizează în diversele contexte în care ființa umană operează și creează.

- Dualitatea semnificant-semnat, semioza structurală sintactică, semantică și pragmatică și semioza situațională reprezintă arhitectonica necesară, dar nu și suficientă unei interpretări semiotice. Actualitatea semioticii se verifică prin modul în care principiile metodologice se coroborează, colaborează și devin sinergice în analize particulare, cum ar fi de exemplu asupra semnului și simbolului crucii. Coperarea dintre dualitatea semnificant-semnat și semioza structurală sintactică, semantică și pragmatică creează principii unificatoare hermeneutice care se focalizează pe expresie și sens, elementele de suprafață și cele de profunzime, între formă și conținut semiotic.

- Perceptibilitatea semnificantului, tipul de informație comunicată de către semnat, gradul de compatibilitate și similaritate dintre cele două planuri (fizic și informațional) reprezintă o parte din principiile anunțate mai sus. Aceste principii oferă marcasele esențiale pentru a străbate în mod coerent "frumusețea" funcțională interioară și exterioară a elementelor studiate.

- Posibilitatea existenței unor "niveluri ierarhic-superioare" de interpretare reprezintă premiza asumării hermenetic-semiotice a unor elemente specifice discursului teologic, cum ar fi semnul și simbolul crucii. Scheletul sintactic, semantic și pragmatic ancorat în dualitatea semnificant-semnat fundamentează elaborarea principalelor efecte posibile ale relației dintre discursivitățile specifice (gestica simbolului crucii, bunăoară) și referențialul complex (asumarea și mărturisirea publică a jertfei lui Iisus Hristos, înțeles ca act fundamental al mântuirii omenirii), între microcosmos (ordinea și dezordinea omului) și macrocosmos (ordinea și dezordinea cosmosului).

Cercetarea, stabilirea și evidențierea unor principii guvernatoare ierarhizate și arhitecturale asupra unui subiect dat este calea oferită de semiotică pentru cercetătorii contemporani. Toate aceste principii analitice vor fi implicit utilizate în aplicația privitoare la simbolismul crucii, pe care o propunem în cele ce urmează.

Simbolismul crucii: o interpretare triadică. Pentru a dobândi și relevanță aplicativă, în măsură să valideze eficiența practică a metodologiei semiotice, ne propunem ca în cadrul capitolului de față să cercetăm în termenii metodologiei semantice, sintactice și pragmatice universul de discurs al unuia din cele mai puternice simboluri pe care ființa le-a generat și valorificat pentru cultura tuturor timpurilor și locurilor: SIMBOLUL CRUCII.

Alegerea crucii ca fiind un simbol de referință pentru universul de discurs al tezei rezultă din argumente precum:

- simbolul crucii este prezent în aproape toate culturile lumii, fiind un arhetip investit cu o dublă semnificație: sacră sau / și profană ceea ce îngăduie analiza lui ca fiind de referință semiotică pentru procesul istoric pe care teza îl urmărește: acela al trecerii de la limbajul sacru la cel profan și a relație dintre acestea două și limbajul simbolic;

- simbolismul crucii se regăsește exprimat (conotat) în toate tipurile de limbaje verbale sau nonverbale ale lumii, reprezentând un reper semiotic / simbolic unificator pentru acestea;

- prin dubla încărcătură a simbolismului său – ontologică (profană) și axiologică (sacră) – crucea unifică analitic cele două dimensiuni majore ale tezei: filosofică și teologică;

- o analiză semiotică triadică a cuvântului "cruce", exprimat / articulat în diferite forme lingvistice, nu a fost încă realizată la nivel comparativ, ceea ce acordă un plus de inedit cercetării noastre doctorale prin faptul că validează o dată mai mult ipoteza că limba reprezintă depozitarul al valorilor atitudinale ale unui popor.

Prin atare atribute, considerăm că limbajul simbolic exprimat la nivelul crucii este unul de referință integratoare pentru scopurile (pr)axiologice și cognitive ale cercetării de față, verificând atât forța aplicativă a organonului semiotic deja existent (analiza triadică, în cazul de față), cât și puțința de a-l îmbogăți prin concluzii metodologice de referință. Ansamblul conjugat al tuturor conotațiilor teoretice și metodologice, al tuturor atitudinilor practice. Selectiv-acționale prin care omul le-a asumat în decursul istoriei trecute și prezente este desemnat în teză prin conceptul generic de "limbajul simbolic al crucii".

Așadar, în cele ce urmează vom analiza pe rând, într-o ordine impusă de logica discursului analitic, aspecte vizând:

- *accepțiunile semantice* pe care simbolul crucii – exprimat în varii chipuri conceptuale sau obiectuale – le poartă în diferite culturi, încercând să găsim elementele unificatoare: sacre (religioase), laice (cosmogonice, științifice, tehnologice etc.);

- *interpretările pragmatice* rezultate din modul în care ființa umană a asumat accepțiunile semantice ale simbolismului crucii;

- *reprezentările sintactice* pe care – printr-un exercițiu strict demonstrativ – le-am putea desprinde din articularea cuvintelor care "stau", în diferite limbi, pentru conceptul arhetipal de "cruce".

Între sacru și profan, CONCLUZII INTEGRATOARE

Este firesc ca orice începe să se sfârșească, ca orice deschidere să se manifeste în virtutea dualității contrariilor și prin închidere. Dar, potrivit atât de generoasei dialectici hegeliene, orice negare / depășire / salt calitativ etc. va fi la rândul ei negată în virtutea unui mecanism atotcuprinzător care a făcut posibilă și trecerea de la cuvântul motivat / simbol; la cel nemotivat / semn arbitrar..., trecerea istorică a spiritului omenesc de la sacru la profan și înapoi la sacru ș.a.m.d.

Odată postulat un atare imperativ al devenirii însăși, aflați cu alte cuvinte în fața unei necesare încheieri a lucrării de doctorat, formularea unor concluzii privitoare la cele aspirate și împlinite sau încă rămase de îndeplinit fac obiectul considerațiilor ce urmează.

Strategia integrator-concluzivă pe care am ales să o folosim în cele ce urmează are o dublă finalitate:

- aceea de a recapitula implicit obiectivele celor trei părți ale cercetării, prin formularea unor concluzii explicite cu privire la modul de îndeplinire a acestora;

- de a menționa de câte ori este cazul modul inedit în care metodologia semiotică a permis formularea unor soluții de depășire a "tensiunilor esențiale" – structurale și funcționale – prin medierea limbajului simbolic, pentru a permite o armonizare a cuvântului și comuniunii umane într-un stadiu de societate umană resacralizată.

■ I. Dezvoltarea *primei părți a tezei* permite formularea câtorva concluzii generale și specifice privitoare la geneza și devenirea limbajului articulat / verbal în calitate de instrument simbolic de comunicare / comuniune.

Urmărind obiectivul major al cercetării noastre – semnalarea opozițiilor / contradicțiilor / antinomiilor etc. specifice conceptului de semn / simbol, pentru depășirea lor printr-o unificatoare perspectivă – vom conchide că:

- accepțiunile conceptului de simbol sunt complementare – adesea în opoziție⁹ – fiind asumate din perspectiva disciplinară octaedrică mai sus prezentată: fiecare disciplină / direcție reprezintă o spiță al căror întreg permite "roții" care este limbajul simbolic să se rostogolească coerent în universul culturii umane;

- singura disciplină integratoare care este golită de conținut particular, nu are un anume domeniu de aplicație concretă, "limbaj-obiectul" fiind semnul / simbolul însuși, este semiotica, ceea ce face ca:

- întrucât semnul / simbolul se regăsește specific în domeniul fiecăreia dintre disciplinele menționate ale octaedrului situațional, semiotica se definește ca o știință integratoare, unificatoare, ca o știință cu adevărat transdisciplinară (având ca numitor comun conceptul de semn / simbol);

- semnul / simbolul realizează unitatea dintre natură și cultură, prin cofuncționalitatea dintre semnificantul / simbolizantul substanțial-energetic și semnificatul / simbolizatul informațional-radiant (semantic);

- prin natura duală a simbolului, acesta unește dimensiunile specifice discursului religios – Cerul și Pământul, Logosul și Ontosul, respectiv sacrul și profanul – printr-un limbaj complex simbolic complex.

- Recuperarea contribuțiilor istorice cu privire la acest aspect face obiectul unui amplu subcapitol al cercetării noastre, în care studiile occidentale internaționale sunt completate și corelate cu cele de referință ale unor cercetări români. Prin aceasta, teza noastră aspiră să justifice faptul că spiritul euristic românesc poate și trebuie a fi valoric alăturat contribuțiilor de referință majore deja recunoscute în lume.

- Ca o ipostază integratoare, deja asumată în conștiința universalității, teza urmărește analitic contribuțiile conceptuale ale lui Mircea Eliade cu privire la sensurile dialecticii sacru și profan, în ceea ce ne privește, am asertat că aceste sensuri pot fi identificate.

În acest sens, urmărind contribuțiile conceptuale ale lui Mircea Eliade, putem aprecia că sensurile dialecticii sacru și profan pot fi identificate – printr-un *mutatis mutandis* simbolic – cu dialectica similară a semnelor cu realitatea de referință, respectiv cu aceea a semnificantului cu semnificatul de care limbajul simbolic este cel mai în măsură să dea seama.

Căci, în consens cu considerațiile putem spune că prin natura sa preponderent motivată, limbajul simbolic reprezintă calea de mediere a teologiei și filosofiei, a intuiției cu rațiunea discursivă, a trăirii cu gândirea și, în ultimă instanță, a sacralului cu "profanul" (înțeles în acest context ca "laic", ca ceea ce se află în afara practicilor religioase).

■ II. Cercetarea celei de *a doua părți a tezei* – vizând prezența conceptului de simbol în orizontul teologiei – a îngăduit la rândul ei concluzii de referință cu privire la puterea unificatoare a "limbajului și interpretării simbolice".

⁹ Reamintim accepțiunea total opusă cu care simbolul este investit în știință unde semnele ecuațiilor par a fi deplin arbitrare, convenționale, nemotivate, strict raționale, spre deosebire de religie sau artă unde simbolul îndeplinește o funcție emoțional-motivată, sugestivă și recognoscibilă (Jean Chevalier, Alan Gheerbrant, *Op. cit.*).

În primul rând, faptul că am ales să cercetăm în această secvență a cercetării doar dimensiunile teologice ale simbolului / cuvânt nu este lipsit de semnificație, întrucât:

(1) Prin atributele sale specifice universului teologic, care prin excelență vizează sacralitatea, simbolul / cuvântul cu încărcătură religioasă devine un arhetip al comuniunii armonioase (echilibrată din punct de vedere bio-psiho-logic și spiritual) a omului cu sine însuși semenul său, cu sacralitatea naturii terestre și cosmice, cu Dumnezeu însuși, îmbogățind în acest chip funcțiile generale ale semnului:

(2) Întrucât prin însăși natura adamică / magică / luminoasă a genezei sale simbolul / cuvântul religios "stă" – semiotic vorbind – pentru toate dimensiunile semnului în genere, el se regăsește atât în expresiile discursului verbal și nonverbal, cât și în cele de natură "sacră" sau "laică" – cum în terminologie religioasă ar trebui să îi spunem profanului.

În acest substitutiv chip, pe care semnul / simbolul este conceput parcă spre a-l împlini, am scutit cercetarea de față de efortul unei extrem de laborioase analize privind sensurile teologice ale dualității sacru-profan. O dată mai mult, puterea simbolului de "a sta pentru..." unificator, pentru realități considerate a fi polare, a fost eficient valorificată.

Atitudinea separatoare pe care logica aristotelică de tip "sau una / sau alta" a propus-o în varii împrejurări care nu păreau a suferi conciliere a fost aplicată timp de secole în disputa: ori sensul literal, ori cel alegoric, spiritual, al interpretării / hermeneuticii simbolurilor teologice.

În realitate, logica "și / și" – *aurea mediocritas* – se cuvine cu necesitate aplicată textelor biblice, având în vedere sensurile care se regăsesc în cadrul Sfintei Scripturi:

- Pe de o parte, obiectivitatea unor informații cosmologico-istorice pe care Biblia le cuprinde a fost validată principal de oamenii de știință din varii domenii de realitate:

- cercetători ai naturii și structurii cosmosului care:

- a) formulând ipoteze de lucru în ceea ce privește universul în stările lui incipiente, unii dintre aceștia acreditează ideea unui Cosmos creat de o Putere dincolo de capacitatea noastră de înțelegere, de Cel care există dinainte de, așa cum afirmă Thomas d'Aquino, "începutul tuturor începuturilor" și ideea unui "mare univers cu infinite trepte spirituale",

- b) au arătat că etapele lumii cosmice – identificate cu "zilele facerii lumii" – corespund principal evenimentelor prin care geneza Pământului și a cosmosului său au trecut;

- cercetătorii naturii terestre au dovedit că adevărul unor evenimente majore ale geologiei, cum ar fi marele diluviu care a urmat glaciațiunii etc.;

- istoricii au dovedit realitatea existenței unor orașe biblice dispărute precum Ur, Nippur, Ninive etc., descoperindu-le în siturile unor reale cercetări arheologice;

- medicina modernă a validat practici terapeutice de tip autosugestiv, psihanalitic, volitiv-pozitive etc., practici pe care discursul teologic menționează implicit.

- Pe de altă parte, atare adevăruri nu sunt întotdeauna formulate în limbaj explicit, ci în limbaj simbolic, ceea ce presupune înalte competențe hermeneutice, dublate de cunoștințe științifice la fel de solide. Astfel, cercetătorii de specialitate ar trebui să se decidă ce înseamnă, în cadrul unei interpretări simbolice adecvate, termeni precum "cerurile și pământul", "zi de creație", "chip și asemănare", "lut și duh", *τρόπος (tropos)* și *λόγος (logos)* etc. Expresiile lingvistice care conotează simbolic atare realități ar trebui cercetate cu maximă seriozitate, atât din punct de vedere al formei lor substanțial-energetice (semnificant), cât și al conținutului informațional-radiant (semnificat).

Ar trebui luată în considerare faptul că cei care studiau limbajul și simbolurile care populau cotidianitatea evului mediu înțelegeau faptul că, înainte de orice experiment fizic, merită avut în vedere sunetele și sensurile cuvintelor care marcau materialele și obiectele cercetate, considerând că – în acord cu "dreapta potrivire a numelor" – ele poartă informații majore despre obiectul sau procesul denumit.

În consecință, putem aprecia că cercetarea limbajului simbolic reprezintă o activitate mijlocitoare pentru lectura / interpretarea literal-istorică și deopotrivă simbolic-metaforică a textelor religioase.

Simbolul teologic este – similar celui caracterizat în capitolele precedente – o "ancoră", un "ceva" pe care este de ajuns să îl vezi, auzi sau atingi etc. sau să îl gândești / imaginezi, pentru ca o realitate transcendentă – sacră prin natura corelării sale cu divinitatea, spirituală în raport cu creația divină, cu tot ceea ce ține de dumnezeire etc. – să se nască pe loc în inima și mintea receptorului. Aceasta prezență se manifestă în două moduri – prin intermediul semnificantului și al semnificatului – și anume:

- prin efectul substanțial-energetic (bio-psihic) obiectiv pe care îl declanșează receptarea senzorială a semnificantului; astfel, este știut că:

- forma și volumetria crucii, de exemplu, implică o încărcătură energetică ce generează o stare spirituală la nivelul receptorului, rezonanțe de câmp armonizatoare / protectoare în / pentru subiect etc.;

- rostirea cuvintelor rugăciunii (rugăciunea lui Iisus, rugăciunea Tatăl Nostru, ruga sihaștrilor etc.) – având rolul – rostite într-o anume formă, ritmicitate, intensitate etc., - de amplificare a stărilor de prezență a sacrului pentru receptor / emițător;

- prin efectul informațional-radiant (afectiv-emoțional) pe care îl inițiază în plan logico-mental, contactul direct (tactil, de exemplu) sau indirect (doar mental, bunăoară) cu un simbol / religios (simbolizat) generează la rândul

său efecte de bine pe care în termeni hristici – ”credința ta te-a vindecat” – am putea să le identificăm cu ceea ce medicina informațională numește ”placebo”: o stare de pozitivare a conștiinței cu efecte BEMF (biochimice, electrice și magnetice, fotonice) deja obiectiv recunoscute.

Așadar, simbolurile biblice devin mediatore – deopotrivă obiective și subiective – a stării de sacralitate a subiectului receptor, plasându-se în universul culturii cu o funcție armonizatoare de maximă importanță: aceea de a releva dimensiunea nemuritoare, infinită și sacră a ființei umane.

- III. Aplicațiile pe care le-am realizat în **cea de a treia parte a cercetării** asupra simbolului ”cruce” sunt, la rândul lor, susceptibile de concluzii unificatoare.

În primul rând, trebuie să menționăm că alegerea simbolului ”cruce” din multitudinea arhetipurilor posibil de luat în seamă, rezultă din aceea că:

— așa cum am precizat, sensurile ontologice, cosmogonice, praxiologice etc. ale crucii sunt extrem de ample, crucea fiind un arhetip de referință integratoare;

— sensurile religioase ale crucii au fost amplificate de creștinism prin asocierea lor cu actul răstignirii hristice; or, actul sacrificării de către om a lui Iisus Hristos este cel mai complex eveniment al istoriei umane, în care omenirea a fost o dată mai mult îndemnată – pământește, de data aceasta – să aleagă între bine și rău, între iubire și ură sau teamă.

Desigur că fiecare subiect uman poate să o realizeze prin liberul său arbitru, în fața căruia – parcă pentru prima oară ridicându-și brațele – semiotica nu va putea spune: căutați înțelepciunea căii de mijloc. Căci, între iubire și ură – de exemplu – nu poate fi sub nici un chip definită o cale a neutralității, pentru că pur și simplu ea nu există.

Din punct de vedere metodologic, rezultatele obținute în cadrul celei de a treia părți a lucrării prin analiza triadică a simbolism complex al CRUCII, au generat următoarele consecințe:

- au permis o aplicare metodologică inedită a conjuncției dintre analiza sintactică și sensurile semantico-pragmatice ale acesteia, îmbogățind organonul semiotic cu un nou experiment analitic;

- au contribuit la verificarea unora din ipotezele generale deja formulate cu privire la geneza semnului / cuvântului și la formele sale de manifestare ca limbaj simbolic;

- au generat ipoteze generale și specifice inedite, cu privire la geneza limbajului simbolic, vizând faptul că:

— fiecare simbol sau complex sonor (cuvânt) asociat unui referențial complex precum cel de ”cruce” cuprinde / descrie prin expresia semnificantului său doar o parte a încărcăturii semantice cu care este investit;

— universul semantic al unui concept lingvistic complex – cum este crucea – nu poate fi acoperit principal decât prin corelarea întregului panteon semantic al limbilor lumii¹⁰;

— între semnificantul sonor / articulat al unui cuvânt și semnificantul grafic / scris (alfabet) și – în ultima instanță chiar cea simbolic-plastică (desen iconic) se instituie un anume omomorfism, derivat din faptul că același semnificat (conținut semantic / referențial) îi pot corespunde mai mult expresii exterioare (semnificant diferit, precum în limbile lumii cuvântul ”cruce”);

— analiza triadică a formei și a conținutului unor cuvinte / simbol îngăduie o serie de considerații psihologice specifice limbii și culturii popoarelor care le utilizează;

— istoria unui cuvânt / simbol complex (cum este acela al crucii) poate ”sta arhetipal” în plan (pr)axiologic pentru etapele fundamentale ale istoriei limbajului articulat, pe de o parte, pentru toate limbajele culturii umane, pe de altă parte, descriind procesul trecerii de la: ... sacru → profan → sacru....

*

* *

În concluzie, coroborând toate aceste concluzii specifice, putem aprecia într-o viziune general-integratoare că:

— toate modalitățile de exprimare aparent diferită a unui referențial anume (cuvintele limbii) poartă rădăcina în structura lor profundă memoria unui arhetip comun, pe care procesul de denominare arbitrar nu a putut să îl piardă în întregime și care derivă din calitatea omului de a avea o esență umană comună în toate timpurile și locurile, în toate culturile lumii;

— un atare ”nucleu dur” permite ca prin extrapolare să considerăm că toate tipurile de discurs cognitiv-simbolic (teologic sau filosofic, științific sau artistic etc.) vizând istoria lumii și a omului – indiferent de natura lor – au un ceva comun care ar trebui să le apropie, și nu să le separe: realitatea însăși.

În aceste împrejurări, folosindu-ne de resursele semiotic-integratoare ale limbajului simbolic pe care le-am valorificat în varii chipuri în teza de față vom conchide că:

- Merită a cerceta deschiderile modului prin și în care – sonor și grafic – îl invocăm pe Dumnezeu în toate limbile lumii, de vreme ce dincolo de orice istorie realitatea Lui este unică și unificatoare.

¹⁰ Explicația acestui fenomen este formulată implicit de Traian D. Stănciulescu care – pe filiera școlii semiotice de la București – explică că în denominarea *ghiocelului*, de exemplu, au stat pe rând ca simbol de referință iconică ”ghiocul” marin (în limba română), ”clopoțelul de zăpadă” (*schnee glöckchen*, în limba germană), ”picătura de zăpadă” (*snow-drop*, în limba engleză), ”sub zăpadă” (pod-jnejnik, în limba rusă) etc. (Stănciulescu, 2004, p. 34 apud Miclău, 1977), respectiv attribute analogice care l-au impactat mai puternic (pragmatic) pe denominator.

● În mod similar, se cuvine să acceptăm că puțința omului de recuperare a acestei Esențiale Unități – pe care studiul limbajului simbolic ne-a îngăduit o dată mai mult să o justificăm – stă la îndemâna omului, prin însuși faptul de a fi ”chip” și ”asemănare”.

”Există o ordine a lucrurilor pentru ca gândirea logică să se poată manifesta”, încă mai pulsează logica profesorului Petru Botezatu în lume. Sau, întorcând această sentință pe dos: Cercetând (onto)logica gândirii / cuvânt, ordinea lucrurilor va apare firesc.

În această semiotică ipostază – dacă cuvântul ”stă simbolic” pentru orice realitate pe care o denumeste și dacă prin intermediul lui putem armoniza realitatea pe care denumim, în chip sacru sau profan – vom putea aserta fără nici o reținere că *întoarcerea la natură prin privilegiile de valoare deja dobândite ale culturii* reprezintă o necesitate de prim rang a actualității.

Sau, în termenii de referință ai tezei noastre, mai mult ca niciodată se cuvine să împlinim:

RESACRALIZAREA¹¹ LUMII, PRIN PUTEREA LIMBAJULUI SIMBOLIC!

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE

- BIBLIA SAU SFÂNTA SCRIPTURĂ*, tradusă după textele originale ebraice și grecești de preoții profesori Vasile Radu și Gala Galaction din înalta inițiativă a Majestății Sale Regelui Carol II, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1939.
- Migne JP, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*.
- Migne JP, *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca*.
- BAILLY, Anatole, *Le Grand Bailly: Dictionnaire grec-français*, Hachette, Paris, 1935.
- CIRLOT, J. E., *A Dictionary of Symbols* (Second Edition), tradus din spaniolă de Jack Sage, Routledge & Kegan Lee Ltd. 1962, London, 2001.
- ENCYCLOPEDIA BRITANNICA, 1946, vol. VI.
- DICTIONNAIRE D'ARCHÉOLOGIE CHRÉTIENNE et de liturgie, vol. VII, 2013.
- DIȚIONARUL EXPLICATIV AL LIMBII ROMÂNE, ediția a II-a, coord. Acad. Ion Coteanu și dr. Lucreția Mareș, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998.
- DOUGLAS, J. D., TENNEY, Merrill C., *The New International Dictionary of the Bible*, Zondervan Publishing House, Grand Rapids, 1987.
- LA GRANDE ENCYCLOPÉDIE. *Inventaire raisonne des sciences, des lettres et des arts par une Societe de Savants et de Gens de Lettres*. Vol. 29, Editura Pointcare-Rabbin, Paris, 1945.
- LAROUSSE, Pierre, *Grand dictionnaire universel du XIX siecle*, Editeur Administration du Grand Dictionnaire universel – 17 Rue Montparnasse, Paris, 1863 – 1878.
- SOURCE CHRÉTIENNE, Les édition du CERF, 29, Bd. Latour-Maubourg, Paris, 2004.
- WOODHOUSE, S. C., *English-Greek Dictionary: A Vocabulary of the Attic Language*, George Routledge & Sons, London, 1910.
- POPA, Marcel, Alexandru Stănculescu, Gabriel Florin – Matei, Anicuța Tudor, Carmen Zgăvârdici, Rodia Chiriacescu, *Dicționar Enciclopedic*, Editura Enciclopedică, București, 1993-2009.
- AGA, Victor, *Simbolica biblică și creștină. Dicționar enciclopedic (cu istorie, tradiții, legende, folclor)*, editat la Institutul de Arte Grafice "Atheneu", Timișoara, 1935.
- ANDREI, Nicolae, *Dicționar etimologic de termeni științifici*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.
- BOTEZATU, Grigore, Andrei Hîncu, *Dicționar de proverbe și zicători românești*, Editura Litera, București, 2001.
- CHEVALIER, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, traducere de Micaela Slăvescu, Laurențiu Zoicaș (coord.), Polirom, Iași, 2009.
- DUCROT, Oswald, Jean, Schaeffer, *Noul dicționar al științelor limbajului*, traducere de Anca Măgureanu, Viorel Vișan și Marina Păunescu, Editura Babel, București, 1996.
- DUȚU, Gheorghe, *Dicționar Latin-Român. Ediția a II-a revăzută și revizuită*, Humanitas, București, 2003.
- EVSEEV, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale, ediția a II-a revăzută și adăugită*, Timișoara, Editura Amarcord, 2001.

¹¹ Dincolo de accepțiunea filosofico-religioasă pe care am definit-o pe parcursul cercetării, în contextul de față vom înțelege prin ”resacralizare” recuperarea / regenerarea stării natural-ontologice de ființare armonioasă a omului în raport cu sine însuși și cu semenul său, cu natura, cu cosmosul și Dumnezeu, în beneficiul stării ”sale de bine” bio-psiho-logic și spiritual.

GUȚU, Gheorghe, *Dicționar Latin-Român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

HAȘDEU, Bogdan Petriceicu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor*, editat inițial de Stabilimentul grafic Socer & Teclii (tomul I, 1887, tomul II, 1887, tomul III, 1893, tomul IV, 1896), apoi de Editura Minerva (1972) și Teora (1998).

MACREA, D., *Dicționarul limbii române moderne*, Editura Academiei, București, 1958.

MARIN, Mihaela, *Dicționar de neologisme. Ediția a II-a*, București, Editura All, 2008.

MIRCEA, Ioan, *Dicționar al Noului Testament*, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984.

NOUL DICȚIONAR explicativ al limbii române (NODEX), Editura Litera, București, 2002.

STOIAN, Ion M., *Dicționar religioși: termeni religioși, credințe populare, nume proprii*, Editura Garamond, București, 1994.

ȘĂINEANU, Lazăr, *Dicționar universal al limbii române, ediția a VI-a*, Editura "Scrisul românesc", București, 1929.

CĂRȚI

AFLOROAIE, Ștefan, *Interpretare și ideologie*, Editura Fundației AXIS, Iași, 2002.

AL-BAYRUNI, *The Chronology of the Ancient Nations*, traducere în engleză de Edward Sachau, Allen & Co., London, 1879.

AL-GEORGE, Sergiu, *Arhaic și universal*, Editura Eminescu, București, 1981.

ALLEAU, Rene, *The Primal Force in Symbol. Understanding the Language of Higher Consciousness*, traducere de Ariel Godwin, Inner Tradition International, Rochester, Vermont, 2009.

ALLEN, Paul Marshall, *Vladimir Soloviev. Russian Mystic*, Lindisfarne Books, London, 2008.

AMBROZIE al Milanului, *Scrieri. Partea a doua. Despre Sfintele Taine, Scrisori, Imnuri. PSB vol. 53*, traducere de Ene Braniște, David Popescu și Dan Negrescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.

ANDREOPOULOS, Andreas, *Semnul crucii. Gest, taină, istoric*, traducere de Adrian Agachi, Editura Sofia, București, 2006.

ANDRUȚOS, Hristos, *Simbolica*, traducere de Patriarhul Iustin, Anastasia, București, 2003.

ANTONIE CEL MARE, *Învățătura despre viața morală a oamenilor și despre buna purtare, în Filocalia, vol. 1*, traducere, introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura IBMO, București, 2008.

APOLOGEȚI DE LIMBĂ GREACĂ, în colecția PSB, vol. 2, traducere Pr. D. Fecioru, Editura IBMBOR, București, 1980.

APULEIUS, *Metamorphoses. Nine Studies*, traducere de Stephen Harrison, Cambridge Scholars Publishing, London, 2015.

ARISTOTLE, *Categories and De interpretatione*, traducere și note de J. L. Ackrill, Clarendon Press, Oxford, 2002.

ARISTOTEL, *Etica nicomahică (ediția a II-a)*, introducere, traducere, comentarii și index de Stella Petecel, Editura IRI, București, 1998.

ARISTOTEL, *Metafizica (Ediția a II-a revăzută și adăugită)*, traducere, comentariu și note de Andrei Cornea, Humanitas, București, 2007.

ARISTOTEL, *Organon I. Categorii*, traducere, studiu introductiv, introduceri și note de Mircea Florian, Editura Iri, București, 1997.

ARNOST, Kotyk, *Quantities, Symbols, Units and Abbreviations in the Life Sciences. A Guide for Authors and Editors*, Humana Press, 1999.

ATANASIE CEL MARE, *Scrieri. Partea I. Cuvânt împotriva Elinilor. Cuvânt despre Întruparea Cuvântului, Trei cuvinte împotriva arienilor. PSB, vol. 15*, traducere de Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.

AUGUSTIN, *Confessiones. Mărturisiri*, traducere și indice de Prof. Dr. Nicolae Barbu, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Ioan Rămureanu, Ediția a II-a, Editura IBMBOR, București, 1994.

AUGUSTIN, *De dialectica*, ediție, traducere, introducere, note, comentarii și bibliografie de Eugen Munteanu, Humanitas, București, 1991.

AUGUSTIN, *De Doctrina Christiana*, Clarendon Press, Oxford, 1995.

AUGUSTIN, *Scrieri alese. Partea întâia. Confesiuni. Mărturisiri. PSB, vol. 64*, traducere de Nicolae Barbu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1985.

AUGUSTINE, *On the Trinity. Books 8-15 (De Trinitate)*, edited by Gareth B. Matthews, traducere de Stephen McKenna, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

AUSTIN, J. L., *How to do things with words (second edition)*, Edited by J. O. Urmson and Marina Sbisa, Oxford University Press, Oxford, 1976.

AÎVANHOV, Omraam Mikhaël, *De l'homme à Dieu. Séphiroth et hiérarchies angéliques. Collection Izvor n. 236. 2e édition*, Editions Prosveta, Paris, 1996.

BARTHES, Roland, *Empire of Signs*, traducere de Richard Howard, Hill and Wang The Noonday Press, New York, 1970.

BEATI RABANI MAURI (Rabanus Maurus), *Allegoriae in Universam Sacram Scripturam*.

- BEDE, Venerabilis, *Opera omnia. Tomus Primus* în Migne JP, *Patrologia Latina*, vol. MPL090, *Collectio Documenta Catholica Omnia*.
- BEJAN, Petru, *Lumea artei. Tîrcoale critico-hemeneutice*, Editura Fundației Academice Axis, Iași, 2012.
- BENOISTE, Luc, *Semne, simboluri și mituri (ediția a 6-a)*, traducere de Smaranda Bădiliță, Humanitas, București, 1995.
- BERDIAEV, Nicolas, *Esprit et Liberté. Essai de philosophie chrétienne*, édition "Je Sers", Paris, 1933.
- BESACON, Alain, *Imaginea interzisă. Istoria intelectuală a iconoclasmului de la Platon la Kandinsky*, traducere de Mona Antohi, Humanitas, București, 1996.
- BIBLIA SU ORIGEN Collection, Editura Fernando M. Moreira, 2019.
- BOCA, Arsenie, *Cuvinte vii. Ediția a II-a revizuită*, Editura Charisma, Deva, 2006.
- BONDOR, George, *Dansul măștilor. Nietzsche și filozofia interpretării*, Humanitas, București, 2008.
- BORELLA, Jean, *Criza simbolismului religios*, traducere de Diana Morărașu, Institutul European, Iași, 1995.
- BOTEZATU, Petre, Didilescu, I., *Silogistica*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1976.
- BOUCHE-LECLERCQ, *Leçons d'histoire greque. Les Pontifes de l'ancienne Rome*, Paris, 1900.
- BRANCEANINOV, Ignatie, *Tâlcuiri la Patericul egiptean*, traducere de Gheorghe Roșca, Editura Anastasia, București, 1996.
- BRANIȘTE, Ene, *Liturgica generală cu noțiuni de artă bisericească*, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1985.
- BRIA, Ion, *Trata de Teologie Dogmatică și Ecumenică*, România Creștină, București, 1999.
- BROWN, Raymond E., Joseph A. Fitzmyer, Roland E. Murphy, *Introducere și Comentariu la Sfânta Scriptură. Vol. 1*, traducere de Dumitru Groșan, Galaxia Gutenberg, București, 2005.
- BRUNO, Giordano, *Opere italiene – volumul I*, ediție îngrijită de Smaranda Bratu Elian după ediția critică bilingvă a lui Giovanni Aquilecchia Les Belles Lettres, Paris, studiu introductiv de Edgar Papu, Humanitas, București, 2002.
- BÜHLER, Karl, *Theory of Language. The representational function of language*, traducere de Donald Fraser Goodwin, in collaboration with Achim Eschbach, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 2011;
- BULACU, Mihail, *Școala exegetică biblică din Antiohia*, Tipografia "Ion C. Văcărescu", București, 1931.
- BURGHARDT, W., *On Early Christian Exegesis*, în *Theological Studies*, vol. 11, 1950.
- BUTTRICK, David, *Homiletic. Moves and Structures*, SCM PRESS LTD., London, 1987.
- CAILLOIS, Roger, *El hombre y lo sagrado*, traducere de Juan Jose Domenichina, *Fondo de Cultura Economica*, Carretera Picacho-Ajusco, Mexico, 2006 (titlu original: *L'homme et le sacré. 3e édition*, Editura Gallimard, Paris, 2006. Review important asupra volumului și conceptului de sacru și profan: Febvre Lucien în *Annales. Economies, sociétés, civilisations*, 6e année, nr. 3, 1951).
- CALVIN, William H., *Cum gândește creierul*, traducere din limba engleză de Oana Munteanu, Editura Humanitas, București, 2012.
- CAMPANELLA, Tommaso, *The city of the sun*, P.F. Collier and Son, New York, 1993.
- CANTEMIR, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, București, Editura Minerva, 1981.
- CARNAP, Rudolf, *Semnificație și necesitate. Un studiu de semantică și logică modală*, Editura Dacia, Cluj, 1972.
- CARNAP, Rudolf, *Vechea și noua logică. Carnap prin el însuși*, ediție, traducere, note și comentarii, postfață de Alexandru Boboc, Paideia,
- CASIAN, Ioan, *Scrieri alese. Așezăminte și convorbiri duhovnicești. Colecția Părinți și Scriitori Bisericești. PSB vol. 57*, traducere de Vasile Cojocaru și David Popescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.
- CASSIRER, Ernst, *Eseu despre om. O introducere în filosofia culturii umane*, traducere de Constantin Cosman, Humanitas, București, 1994;
- CASSIRER, Ernst, *Individuum und Kosmos in der Philosophie der Renaissance*. Teubner, Leipzig, 1927, p. 11. Traducere în engleză: *The Individual and the Cosmos in Renaissance Philosophy*, Harper, New York, 1964.
- CASSIRER, Ernst, *Philosophie der symbolischen Formen. Dritter Teil: Phänomenologie der Erkenntnis*, Bruno Press, Berlin, 1929, p. 118. Traducere în engleză: *The Philosophy of Symbolic Forms. Volume Three: The Phenomenology of Knowledge*, Yale University Press, New Haven, 1957.
- CASSIRER, Ernst, *Philosophie der symbolischen Formen. Erster Teil: Die Sprache*, Bruno Press, Berlin, 1923, p. 43. Traducere în engleză: *The Philosophy of Symbolic Forms. Volume One: Language*. Yale University Press, New Haven, 1955.
- CATEHISMUL ORTODOX, alcătuit sub îndrumarea IPS Meletie Mitropolit al Bisericii Ortodoxe Grecești din Franța, IPS Antonie de Suroj, Episcop Ortodox din Anglia, tradus de Părintele Constantin Galeriu, Editura Harisma, București, 1992.
- CHAPLIN-DENGERINK, Adrienne, *Mind, Body and Art. The Problem of Meaning in the Cognitive Aesthetics of Susanne K. Langer*, traducere de T. Sminia, Vrije Universiteit Amsterdam, Amsterdam, 1999.

- CHIRIL AL ALEXANDRIEI, Scrieri II, colecția PSB, vol. 39, traducere de Pr. Prof. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, PSB 39, EIB, București, 1992.
- CHIȚESCU, Nicolae, I. Petreună, Isidor Todoran, *Teologie Dogmatică și Simbolică. Manual pentru Facultățile de Teologie Ortodoxă*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2008.
- CHOMSKY, Noam, *Language and Mind (third Edition)*, Cambridge University Press, 2006.
- CICERO, Marcus Tullius, *De natura deorum libri tres / Cele trei cărți despre natura zeilor. Ediție bilingvă*, traducere de Mihaela Paraschiv, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2016.
- CICERO, Marcus Tullius, *Despre divinație. Ediție bilingvă*, traducere de Mihaela Paraschiv, Polirom, Iași, 1998.
- CICERONIS, Marci Tullii, *De natura deorum*, traducere de Francis Brooks, Methuen & Co., London, 1896.
- CLARE Gibson, *Cum să citim simbolurile. Introducere în semnificația simbolurilor în artă*, traducere din limba engleză S.C. Graal Soft S.R.L., Litera Internațional, 2010.
- CLARK, M., *Nietzsche on Truth and Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
- CLEMENT Alexandrinul, *Scrieri*, traducere de Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
- CLOUZOT, Olivier, *Enseigner autrement. Des logiques éducatives à la transparence pédagogique*, Les Editions d'organisation, Paris, 1989.
- COBLEY, Paul (ed.), *The Routledge Companion to Semiotics*, Routledge – Taylor & Francis Group, London, 2010;
- CODOBAN, Aurel, *Semn și interpretare. O introducere postmodernă în semiologie și hermeneutică*, Ed. "Dacia", Cluj-Napoca, 2001.
- CODOBAN, Aurel, *Structura semiologică a structuralismului. Critica unei semiologii pure și practice*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1984.
- CODOBAN, Aurel, *Sacru și ontofanie. Pentru o nouă filosofie a religiilor*, Ed. Polirom, Iași, 1998.
- COJANU, Daniel, *Ipostaze ale simbolului în lumea tradițională*, Lumen, Iași, 2009.
- COLLETT, Peter, *Cartea gesturilor. Cum putem citi gândurile oamenilor din acțiunile lor*, trad. Alexandra Borș, Trei, București, 2005.
- COMAN, Mihai, *Mass media, mit și ritual. O perspectivă antropologică*, Polirom, Iași, 2003.
- COMAN, Mihai, *Mitologie populară românească vol. 1-2. Viețuitoarele pământului și ale apei. Viețuitoarele văzduhului*, Editura Minerva, București, 1986.
- COPLESTON, Frederic, *Istoria filosofiei. III – Filosofia medievală târzie și renașcentistă*, traducere de Ana-Maria Datcu și Sorana Man, All, București, 2011.
- CORNEANU, Nicolae, *Patristica mirabilia. Pagini din literatura primelor veacuri creștine. Ediția a II-a, revăzută*, Editura Polirom, Iași, 2001.
- COȘBUC, George, *Elementele literaturii populare*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986.
- COȘERIU, Eugen, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, ediție nouă, augmentată de Jörn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jürgen Trabant, versiune românească și indice de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, cu o prefață la ediția românească de Eugen Munteanu, Humanitas, 2011.
- COULANGES, Fustel de, *Cetatea antică. Studiu asupra cultului, dreptului, instituțiilor Greciei și Romei. Volumul I*, traducere de Mioara și Pan Izverna, Editura Meridiane, București, 1984.
- COURONNEMENT, V., *Liturgie de l'art. Sacre*, t. XIV.
- CREUZER, dr. Friedrich, *Symbolik und mythologie. Der Alten Völker Besonders der Griechen, Bei Heyer und Lesre*, Leipzig und Darmstadt, 1819-1839 (vol. I-VIII).
- CULIANU, Ioan Petru, *Gnosticism și gândire modernă: Hans Jonas*, Polirom, Iași, 2006.
- CULIANU, Ioan Petru, *Studii românești. Vol. 1. Fantasmăle nihilismului. Secretul doctorului Eliade*, Editura Polirom, Iași, 2006.
- CUSANUS, Nicolaus, *Coincidentia Oppositorum. (De ludo globi. Despre jocul globului)*, Polirom, Iași, 2008.
- CUSANUS, Nicolaus, *De Docta Ignorantia. Ediție bilingvă*, traducere de Andrei Bereschi, Polirom, Iași, 2008.
- DAMASCHIN, Ioan, *Dogmatica*, traducere de Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
- DANCĂ, Wilhelm, *Logica filosofică. Aristotel și Toma de Aquino*, Polirom, Iași, 2002.
- DANIÉLOU, Jean, *Les symboles chrétiens primitifs*, éditions du Seuil, Paris, 1961.
- DANIÉLOU, Jean, *Origen*, Editura La Table Ronde, Paris, 1948.
- DANTO, A. C, *Nietzsche as Philosopher*, Macmillan, New York, 1965.
- DAVID, P.I., *Cinstirea Sfintei și de viață făcătoarei Cruci în Biserica Ortodoxă*, în *Ortodoxia*, an XXXIV, nr. 2, 1982.
- DESCARTES, Rene, *Discurs despre metoda de a ne conduce bine rațiunea și a căuta adevărul în științe*, traducere de Daniela Roventă-Frumușani și Alexandru Boboc, note, comentarii și bibliografie de Alexandru Boboc, Editura Academiei Române, București, 1990;
- DETERING, Alfred, *Die Bedeutung der Eiche seit der Vorzeit*, Verlag Curt Kapitzsch, Leipzig, 1939.
- DEVITT, Michael, Sterelny, Kim, *Limbaj și realitate. O introducere în filosofia limbajului*, traducere și cuvânt înainte de Radu Dudă, Polirom, București, 2000.

- DIDYMI Alexandrini, *Opera omnia. Tomus unicus*, 1863.
- DIONISIE Areopagitul, *Opere complete și școlile Sfântului Maxim Mărturisitorul*, traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloae, Paideia, București, 1996.
- DURAND, Gilbert, *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*, Editura Nemira, București, 1999.
- DURAND, Gilbert, *Imaginarul. Eșeu despre științele și filozofia imaginii*, traducere de Anișoara Bobocea, Editura Nemira, București, 1999.
- DURAND, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1998.
- DURKHEIM, Emile, *Formele elementare ale vieții religioase*, traducere de Magda Jeanrenaud și Silviu Lupescu, cu o prefață de Gilles Ferreol, Polirom, Iași, 1995.
- ECO, Umberto, *În căutarea limbii perfecte*, traducere de Dragoș Cojocaru, Polirom, Iași, 2002.
- ECO, Umberto, *Limitele interpretării*, traducere de Ștefania Mincu și Daniela Bucșă, Editura Pontica, Constanța, 1996.
- ECO, Umberto, *Semiotics and the Philosophy of Language*, Indiana University Press, Bloomington, 1986.
- ECO, Umberto, *Signo*, Editorial Labor, Barcelona, 1988.
- ECO, Umberto, *Tratat de semiotică generală*, traducere de Anca Giurescu și Cezar Radu, postfață și note de Cezar Radu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
- ELIADE, Mircea, *Comentarii la legenda Meșterului Manole*, Humanitas, București, 2004.
- ELIADE, Mircea, *Imagini și simboluri. Eșeu despre simbolismul magico-religios*, prefață de Georges Dumezil, traducere de Alexandra Beldescu, Humanitas, București, 1994.
- ELIADE, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase (vol. I-II)*, traducere și postfață de Cezar Baltag, Univers Enciclopedic, București, 2000.
- ELIADE, Mircea, *În curtea lui Dionis*, Humanitas, București, 2004.
- ELIADE, Mircea, *Încercarea labirintului*, traducere de Doina Cornea, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990.
- ELIADE, Mircea, *Jurnal. Vol. I*, Humanitas, București, 1993.
- ELIADE, Mircea, *La țigănci și alte povestiri*, Editura pentru literatură, București, 1969.
- ELIADE, Mircea, *Mefistofel și androginul*, traducere de Alexandra Cuniță, Humanitas, București, 1995.
- ELIADE, Mircea, *Nostalgia originilor. Istorie și semnificație în religie*, traducere de Cezar Baltag, Humanitas, București, 1994.
- ELIADE, Mircea, *Nușele*, Editura Cercului de Studii Destin, Madrid, 1963.
- ELIADE, Mircea, *Ocultism, vrăjitorie și mode culturale. Eșuri de religie comparată*, traducere din engleză de Elena Bortă, Humanitas, București, 1997.
- ELIADE, Mircea, *Proză fantastică. Volumul II*, Editura Tana, București, 2018.
- ELIADE, Mircea, *Sacru și profanul (Ediția a III-a)*, traducere din franceză de Brândușa Prelipceanu, Humanitas, București, 2000.
- ELIADE, Mircea, *Tratat de istoria religiilor. Ediția a VI – a*, traducere de Mariana Noica, Humanitas, București, 2017.
- EUSEBIU de Cezareea, *Scrieri. Partea întâia. Istoria bisericească. Martirii din Palestina*, traducere de T. Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
- EVDOKIMOV, Paul, *Ortodoxia*, traducere de Irineu Ioan Popa, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
- EVSEEV, Ivan, *Cuvânt, simbol, mit*, Editura Facla, Timișoara, 1983.
- FILOCALIA sau culegere din scrierile sfinților părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși, vol. 1. Ediția a II-a, traducere de Dumitru Stăniloae, Editura Institutului de Arte Grafice "Dacia Traiana", Sibiu, 1947.
- FILOCALIA sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși (vol. VIII), traducere, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
- FILOCALIA sau Culegere din Scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși, volumul VII. Scrieri de Nichifor din Singurăitate, Teolipt al Filadelfiei, Sfântul Grigore Sinaitul, Sfântul Grigore Palama, traducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1977.
- FIRTH, Raymond, *Symbols: Public and Private*, George Allen and Unwin & Cornell University Press, Ithaca & London, 1973;
- FÎRTE, Gheorghe-Ilie, *Comunicarea. O abordare praxiologică*, Casa Editoriala Demiurg, Iași, 2004.
- FLACCI, Q. Horati, *Carminas în Odes and epodes*, traducere de Paul Shorey and Gordon J. Laing, University of Chicago Press, Chicago, 1911.
- FRANCASTEL, Pierre, *Etudes de sociologie de l'art, création picturale et société (vol. 22)*, Presses Universitaires de France, Paris, 1971.
- FREUD, Sigmund, *Introducere în psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză. Psihopatologia vieții cotidiene*, traducere, studiu introductiv și note de Dr. Leonard Gavrilu, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1990;
- FREUD, Sigmund, *Moses and Monotheism*, trad. Katherine Jones, Hogarth Press, Hertfordshire, 1939.

- FREUD, Sigmund, *The interpretation of Dreams*, York University, Toronto, Ontario, 1991.
- FREUD, Sigmund, *Trei eseuri privind teoria sexualității*, trad. Nicolae Anghel, Editura Măiastra, București, 1991.
- FRUNZĂ, Sandu, *Comunicare simbolică și seducție*, Tritonic, București, 2014.
- FUNKENSTEIN, Amos, *Teologie și imaginația științifică*, traducere de Walter Fotescu, control științific al traducerii H.-R. Patapievici, Humanitas, București, 1998.
- FURLEY, David (editor), *Routledge History of Philosophy. From Aristotle to Augustine*, vol. 2, Routledge, London, 2005.
- GAVRILUȚĂ, Nicu, *Hermeneutica simbolismului religios. Studii și eseuri*, Editura Fundației Axis, Iași, 2003.
- GAVRILUȚĂ, Nicu, *Imaginarul social al tranziției românești. Simboluri, fantasmă, reprezentări*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001.
- GAVRILUȚĂ, Nicu, *Mentalități și ritualuri magico-religioase. Studii și eseuri de sociologie a sacrului*, Polirom, Iași, 1998.
- GAVRILUȚĂ, Nicu, *Mișcări religioase orientale. O perspectivă socio-antropologică asupra globalizării practicilor yoga*, Provopress, Cluj-Napoca, 2006.
- GEVAERT, F.A., *Histoire et théorie de la musique de l'antiquité*, 2 vol, Gand, 1896.
- GODFREY-SMITH, Peter, *Filosofia cunoașterii. O introducere critică în teoriile moderne*, traducere de Alexandru Anghel, Editura Herald, București, 2012.
- GRAF, Arturo, *Miti, leggende e superstizioni del Medio Evo*, Casa Editrice Giovanni Chiantore, Torino, 1925.
- GRAMSCI, A., *Il materialismo storico e la filosofia di Benedetto Croce*, Torino, 1949.
- GRAY, Edward G., Norman Fiering (ed.), *The Language encounter in the Americas, 1492-1800. A Collection of Essays*, Berghahn Books, New York, 2000.
- GREGORIUS, Magnus I SS, *Super Cantica Canticorum Expositio* în Migne JP, *Patrologia Latina*, vol. MPL079, *Collectio Documenta Catholica Omnia*.
- GRIGORE cel Mare, *Dialoguri despre moarte*, traducere de George Bogdan Țăra, Editura Amarcord, Timișoara, 1998.
- GRIGORE De Nyssa, *Viața lui Moise*, în *Scrieri, colecția PSB*, vol. 29, traducere Pr. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae și Pr. Ioan Buga, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
- GRIGORIE de Nazianz, *Cele cinci cuvântări despre Dumnezeu*, traducere de Gheorghe Tilea și Nicolae I. Barbu, Anastasia, București, 1993.
- Grigorie PALAMA, *Fecioara Maria și Petru Athonitul – prototipuri ale vieții isihaste și alte scrieri duhovnicești. Scrieri II*, studiu introductiv și traducere de Ioan I. Ică jr., Sibiu, 2005.
- GUENON, René, *Fundamental Symbols. The Universal Language of Sacred Science*, translation by Alvin Moore, Jr., Quinta Essentia, Cambridge, 1995.
- GUENON, René, *Orient et Occident*, Edition de Maisnie, Paris, 1924.
- GUENON, René, *Simboluri ale științei sacre*, traducere de Marcel Tolcea, Humanitas, București, 1997.
- GUILLET, Jacques, *Les exégèses d'Alexandrie et d'Antiochie: conflict ou malentendu?* în *Recherches de Sciences Religieuses* vol. 34, 1947.
- HABERMAS, J., *Knowledge and Human Interests*, trad. J. Shapiro, Heinemann, Londra, 1971.
- HAMBURG, Carl H., *Symbol and reality. Studies in the philosophy of Ernst Cassirer*, Martinus Nijhoff, The Hague, Netherlands, 1956;
- HERBERT, Arthur Gabriel, *The throne of David: A Study of The Fulfilment of The Old Testament in Jesus Christ and His Church*, Faber & Faber, London, 1941.
- HIERONYMUS, Sophronius Eusebius, *Opera Omnia. Tomus Primus* în *Patrologiae cursus completus 22, Patrologiae cursus completus / Series Latina 22*, 1845.
- HILARII, S., *Pictaviensis Opera, Tractatus mysteriorum, Fragmenta, Ad Constantium Imperatorem, Hymni. Vol. 65. Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum (CSEL 65)*, editor coord. Feder Alfred, Akademie der Wissenschaften in Wien Publisher, Wien, 1916.
- HJELMSLEV, Louis, *Language: An Introduction (al Sproget: En introduktion, 1^{ed} edition 1963)*, translated from the Danish by Francis J. Whitfield, University of Wisconsin, Madison, 1970.
- HJELMSLEV, Louis, *Prolegomena to a Theory of Language*, traducere de Francis J. Whitfield, The University of Wisconsin Press, London, 1969.
- HUGLI, Anton, LUBCKE, Poul, *Filosofia în secolul XX*, vol. I-II, traducere de Gheorghe Pascu, Andrei Apostol, Cristian Lupu, București, 2003.
- IERONIM, *Comentariu la Cartea Profetului Iona*, traducere de Dan Batovici, Editura Anastasia, București, 2001.
- INNIS, Robert E., *Susane Langer in Focus. The Symbolic Mind*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 2009;
- IOAN Damaschin, *Despre cele două voințe ale lui Hristos*, traducere Olimp N. Căciulă, Anastasia, București, 2004.

- Ioan DAMASCHIN, *Dogmatica*, traducere de Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000.
- IOAN GURA DE AUR, *Despre necunoașterea lui Dumnezeu*, traducere din limba greacă Walther Alexander Prager, Editura Herald, București, 2004.
- IOAN Gură de Aur, *Puțul*, traducere de Grigorie Dascălul, Editura Anastasia, București, 2001.
- IOAN, Petru, *Logică și metalogică*, Editura Junimea, Iași, 1983.
- JACKENDOFF, Ray, *Patterns in the Mind: Language and Human Nature*, Editura Basic Book, 1994.
- JAKOBSON, Roman, *Selected Writings II. Word and Language*, Mouton, Hague, 1971;
- JUNG, Carl Gustav, *Arhetipurile inconștientului colectiv*, Editura Trei, București, 2003.
- JUNG, Carl Gustav, Franz, Marie-Louise von, Jaffe, Aniela, Jacobi, Jolande, Henderson, Joseph L., *Omul și simbolurile sale*, traducere din engleză de Mirela Foghianu, Trei - colecția Misterele Inconștientului Colectiv, București, 2017;
- JUNG, Carl Gustav, *Mysterium Coniunctionis. Opere complete. Volumul 14: Partea I*, Editura Trei, București, 2005.
- JUNG, Carl Gustav, *Psihanaliza fenomenelor religioase*, trad. Jean Chiriac, Editura Aropa, București, 1998
- JUNG, Carl Gustav, *Viața simbolică. Opere complete. Volumul 18: Partea I*, traducere de Adela Motoc, Editura Trei, București, 2014.
- JUNG, Karl Gustav, Laplanche, J., Pontalis, J.-B., *The Language of Psychoanalysis*, Hogarth, Londra, 1987.
- K. Marx și F. Engels, *Collected Works (CW)*, vol. 3, Lawrence and Wishart, Londra.
- KAHN, T.C., *Symbols and Man's Nature*, în *International Journal of Symbolology*, nr. 1, 1969.
- KAHN, Thomas C., White, Leslie, *International Journal of Symbolology. Official Organ of the International Society for the Study of Symbols*, 1969 - 1977 (vol. I-VIII).
- KANT, Immanuel, *Critica rațiunii pure* (ediția a III-a), traducere de Nicolae Bagdasar și Elena Moisuc, ediție îngrijită de Ilie Pârvu, Univers Enciclopedic Gold, București, 2009;
- KAUFMANN, W., *Nietzsche: Philosopher. Psychologist, Antichrist*, Princeton University Press, Princeton, 1974.
- KOESTLER, Arthur, *Lunaticii. Evoluția concepției despre univers de la Pitagora la Newton*, Humanitas, București, 1995.
- KOLAKOWSKI, L., *Main Currents of Marxism*, 3 vol., Oxford University Press, Oxford, 1978.
- KOTYK, Arnost, *Quantities, Symbols, Units and Abbreviations in the Life Science. A Guide for Authors and Editors*, Humana Press, 1999.
- KROIS, J., *Cassirer: Symbolic Forms and History*. Yale University Press, New Haven, 1987.
- KUHN, Thomas, *Tensiunea esențială*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
- LASSWELL, Harold D., *The Communication of Ideas: A Book of Reading*, Ed. Lyman Bryson, New York, 1948.
- LASSWELL, Harold D., *The Political Writings*, The Free Press, Illinois, 1951.
- LEIBINZ, Gottfried Wilhelm, *Fragmente zur Logik*, Berlin, 1960.
- LEKTORSKI, V. A., *Subject, Object, Cognition*, Progress, Moscova, 1984.
- LIDDELL, Henry George, Robert Scott, *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, Oxford, 1940.
- LIICEANU, Gabriel, *Om și simbol. Interpretări ale simbolului în teoria artei și filosofia culturii*, Humanitas, București, 2005.
- LIVIUS / LIVY, Titus, *Opera in Fourteen Volumes. Books III and IV*, traducere de B. O. Foster, Harvard University Press, London, 1967.
- LORRIS, Guillaume de, Jean de Meun, *Romanzo della Rosa*, traducere de Mariantonia Liborio și Silvia de Laude, Editura Giulio Einaudi, Torino, 2014.
- LUBAC, Henry De, *History and Spirit: The Understanding of Scripture According to Origen. First edition*, Ignatus, Press, San Francisco, 2007.
- MAIMONIDES, Moses, *The Guide for the Perplexed (second edition)*, traducere de M. Friedländer, Dover Publication Varda Books, Skokie, Illinois, 2002.
- MALTESE, Corrado, *Mesaj și obiect artistic*, traducere de Anca Giurescu, Meridiane, București, 1976.
- MARIAN, Simion Florea, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic, vol. I (Cărnilegile), București, 1898, vol. II (Păresimile), București, 1899, vol. III (Cincizecimea)*, Editura Fundației Culturii Românești, București, 1901.
- MARINO, Adrian, *Hermeneutica lui Mircea Eliade*, Editura Dacia, București, 1980.
- MARO, Publius Vergilius, *Bucolica et Georgica*, traducere de Silvia Ottaviano și Gian Biagio Conte, Editura Walter de Gruyter, Berlin, 2013.
- MARQUAND, Allan, Peirce, Charles S., Christine Ladd, Benjamin Ives Gilman and Oscar Howard Mitchell, *Studies in Logic*, John Hopkins University Press, Maryland, 1883.
- MARTENS, Peter W., *Revisiting the Allegory / Typology Distinction: The Case of Origen* în *Journal of Early Christian Studies*, vol. 16, 2008.
- MARTHALER, Berard L. (editor), *New Catholic Encyclopedia (Second Edition)*, vol. 1, Thomson Gale & The Catholic University of America, Washington, DC., 2003.

- MARTINET, Andre, *La linguistique Synchronique. Etudes et Recherches*, Presses Universitaires de France, Paris, 1970.
- MARX, K. și Engels, F., *German Ideology* în CW, vol. 5.
- MAURO, Tullio de, *Introducere în semantică*, traducere de Anca Giurescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.
- MAXIM Mărturisitorul, *Scrieri. Partea a II-a. Scrieri și epistole hristologice și duhovnicești. PSB vol. 81*, traducere de Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.
- MAXIMI, Valeri, *Factorum et dictorum memorabilium libri novem. Libri novem. Ilvii Paridis. Et Ianvarii Nepotiani. Epitomis Adiectis*, Editura B.G. Teubneri, London, 1888.
- MAY, Susie, *Symbol*, Laurence King Publishing Ltd., London, 2011.
- MCLUHAN, Marshal, *Galaxia Gutenberg*, Editura Politică, București, 1975;
- MEILLET, Antoine, Cohen, Marcel, *Les langues du monde*, Librairie Ancienne Edouard Champion, Paris, 1924.
- MELNICIUC-PUICĂ, Ilie, *Sfântul Ambrozie al Mediolanului. Expunere la Evanghelia după Luca*, în *Teologie și viață*, nr. 9, Iași, 2013.
- MEYENDORFF, John, Bernard McGinn, Lean Ledereq, *Christian Spirituality. Origin to the Twelfth Century*, Crossroad Publisher, New York, 1985.
- MOLITFELNIC, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
- MOORE, Sally Falk, Myerhoff, Barbara G. (eds.), *Symbol and Politics in Communal Ideology. Cases and Question*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1975;
- MORRIS, Charles, *Signs, language and behavior*, George Braziller Inc., New York, 1946;
- MORRIS, Charles, *Symbolism and Reality. A Study in the Nature of Mind. Vol. 15*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia, 1993.
- MOȘOIU, Nicolae, *Hermeneutica Ortodoxă ca dezvoltare teologică în Tradiție*, Editura Astra Museum, Sibiu, 2013.
- NASO, Publius Ovidius, *Metamorphosen. Lateinisch-deutsch*, traducere de Niklas Holzberg, Editura Walter de Gruyter, Berlin, 2017.
- NAUMANN, Emil, *Illustrierte Musikgeschichte, neubearbeitet von Eugen Schmitz*, ed. a II-a, Stuttgart, 1890.
- NEHAMAS, Alexander, *Nietzsche: Life as Literature*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1985.
- NEU, J., *The Cambridge Companion to Freud*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
- NICULIȚĂ-VORONCA, Elena, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, Editura proprie, Mihalcea, Cernăuți, 1903.
- NIETZSCHE, Frederic, *Voința de putere*, traducere și studiu introductiv de Claudiu Băciu, Editura Aion, 1999.
- NIETZSCHE, Friedrich, *Jenseits von Gut und Böse*, Leipzig, 1886 (traducere în engleză: Friedrich Nietzsche, *Beyond Good and Evil*, trad. W. Kaufmann, Random House, New York, 1966).
- NIETZSCHE, Friedrich, *Zur Genealogie der Moral*, Leipzig, 1887 (traducere în engleză: Friedrich Nietzsche, *On the Genealogy of Morals*, Random House, New York, 1969, trad. W. Kaufmann și R. J. Hollingdale).
- ORIGEN, *Fragmenta e catenis in Psalmos, Analecta Sacra III*, Pitra (J.B.), Venetiis, 1883.
- ORIGEN, *Scrieri alese. Partea a doua. Exegeze la Noul Testament. Despre Rugăciune. Filocalia*, traducere de Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
- ORIGEN, *Scrieri alese. Partea întâi. Din lucrările exegetice la Vechiul Testament*, traducere de Teodor Bodogae, Nicolae Neaga și Zorica Lațcu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.
- ORIGEN, *Scrieri. Scrieri alese. Partea a treia. Peri Arhon, Convorbiri cu Heraclit, Exortăție la Martiriu*, traducere de Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
- OTTO, Rudolf, *Sacral. Despre elementul irațional din ideea divinului și despre relația lui cu raționalul*, traducere Ioan Milea, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002.
- PALAMA, Grigorie, *Fecioara Maria și Petru Athonitul – prototipuri ale vieții isihaste și alte scrieri duhovnicești. Scrieri II*, studiu introductiv și traducere de Ioan I. Ică jr., Editura Eikon, Sibiu, 2005.
- PALAMA, Grigorie, *Opere complete. Colecția Părinții Bisericii. Volumul I-VI (parte a colecției Hristou)*, traducere de Cornel Coman și Adrian Tănăsescu, Editura Gândul Aprins, București, 2016-2018.
- PALMER, Richard E., *Hermeneutics*, Northwestern U.P., Evanston, 1969.
- PAPADEMETRIOU, George C., *Introduction to Saint Gregory Palamas*, Philosophical Library, New York, 1973.
- PARACELSUS, Walter Pagel, *An introduction to Philosophical Medicine in the Era of the Renaissance, (2nd, revised edition)*, S Karger Pub, London, 1982.
- PASCADI, I., *Artă și civilizație*, Editura Meridiane, 1976.
- PATERICUL egiptean, Editura Arhiepiscopiei Alba Iulia, Alba Iulia, 1997.

- PATRICK, Richard, Crosland, Hanson, *Allegory and Event: A Study of the Sources and Significance of Origen's Interpretation of Scripture*, Westminster John Knox Press, Richmond Virginia, 2003.
- PATRICK, Richard, Crosland, Hanson, *Origen's Doctrine of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015.
- PAVLOV, Ivan Petrovich, *Conditioned reflexes : an investigation of the physiological activity of the cerebral cortex*, translated and edited by G. V. Anrep, Dover, 1960;
- PÂRVU, Ilie, *Cum se interpretează operele filosofice*, Editura Punct, București, 2001.
- PEIRCE, Charles Sanders, *Semnificație și acțiune*, prefață de Andrei Marga, selecția textelor și traducere din limba engleză de Delia Marga, Editura Humanitas, București, 1990;
- PEIRCE, Charles Sanders, *The Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, introducere editorială de John Deely, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1931-1935;
- PETERS, Francis E., *Termenii filosofiei grecești, ediția a II-a revăzută*, traducere Drăgan Stoianovici, Editura Humanitas, București, 1997.
- PETRU, Ioan, *Logică formalizată. Note de curs pentru anul II, filosofie*, Editura „Ștefan Lupășcu”, 2006.
- PETRU, Ioan, *Logică și metalogică*, Editura Junimea, Iași, 1983.
- PIAGET, Jean, Chomsky, Noam, *Teorii ale limbajului. Teorii ale învățării. Studiu introductiv* de Călina Mare, traducere de Ecaterina Popa, Ioan Popa, Mihaela Toader, Tiberiu Toader, Editura Politică, București, 1988.
- PIAGET, Jean, *Forme elementare ale dialecticii*, traducere de Camelia Grădinaru, postfață de R. Garcia, Institutul European, Iași, 2007.
- PIERCE, Charles Sanders, *Semnificație și acțiune*, prefață de Andrei Marga, selecția textelor și traducere de Delia Marga, Editura Humanitas, 1990.
- PINKER, Steven, *Cum funcționează mintea*, traducere de Radu Trif, Editura ALL, București, 2009.
- PLATON, Alexandru Florin, *Societate și mentalități în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică*, Editura Universității ”Al. I. Cuza”, Iași, 2000.
- PLATON, *Opere (vol I-V)*, traducere de Andrei Cornea, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1973-1986.
- PLĂMĂDEALĂ, Antonie, *Tradiție și libertate în spiritualitate ortodoxă*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2004.
- PLEȘU, Andrei, *Parabolele lui Iisus. Adevărul ca poveste*, Humanitas, București, 2012.
- PLINIUS, Gaius Caecilius Secundus / Pliny, *Letters. Vol. II*, traducere de William Melmoth, William Heinemann, London, 1927.
- POPA, Gheorghe, *Lege și iubire. Coordonate biblice și hermeneutice pentru Teologia morală, (ediția a II-a)*, Editura Doxologia, Iași, 2011.
- POPA, Gheorghe, *Teologie și demnitate umană. Studii de teologie morală contextuală*, Editura Trinitas, Iași, 2003.
- POPESCU-VÂLCEA, Gheorghe, *Simbolul crucii în gândirea și arta creștină*, București, 1940.
- POPPER, Karl R., *Filosofie socială și filosofia științei*, antologie editată de David Miller, traducere din limba engleză de Alexandra Stanciu, Brîndușa Palade, Gheorghe Flonta, Constantin Stoenescu ș.a., Editura Trei, București, 2000.
- POSNER, Roland, Robering, Klaus, Sebeok Thomas A. (Hg.), *Semiotik. Ein Handbuch zu den zeichentheoretischen Grundlagen von Natur und Kultur, Bd. 3 - Semiotics. A Handbook on the Sign-Theoretic Foundations of Nature and Culture, Vol. 2 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft)*, Editura Walter de Gruyter, Berlin, 1998.
- RĂDULEANU, Boris, *Jertfa Crucii în Liturghie și Apocalipsă*, Editura Bonifaciu, București, 1994.
- RICOEUR, Paul, *Conflictul interpretărilor. Eseuri de hermeneutică vol. I-II*, Editura Echinoc, Cluj-Napoca, 1999.
- RICOEUR, Paul, *Despre interpretare. Eseu asupra lui Freud*, traducere de Popescu Magdalena, Editura Trei, București, 1998.
- RICOEUR, Paul, *Filosofia formelor simbolice, vol. I-II*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.
- RUOTOLO, Dolindo, *La dottrina cattolica. Pratica pedagogica catechistica*, Edizioni Segno, Udine, 1998.
- RUOTOLO, Dolindo, *La Sacra Scrittura. Vol. 1. Genesi*, Casa Mariana Editrice Pubblicazioni, Frigento, 2008.
- SALVAS, Ginette, *Codul bunelor maniere în afaceri*, trad. Geanina Șerban, Polirom, Iași, 2012.
- SAUSSURE, Ferdinand de, *Cours de linguistique générale*, introduction and notes of Tullio De Mauro, Laterza & Figli Spa, Roma-Bari, 1967-1968. Volum reeditat de Payot & Rivages în 1995. În traducere românească: Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, publicat de Charles Bally și Albert Sechehaye în colaborare cu Albert Riedlinger, ediție critică de Tullio De Mauro, traducere și cuvânt înainte de Irina Izverna Tarabac, Polirom, 1998 (traducere de Irina Izverna Tarabac: *Curs de lingvistică generală*, Polirom, Iași, 1998).
- SAUSSURE, Ferdinand de, *Scrieri de lingvistică generală*, text stabilit și editat de Simon Bouquet și Rudolf Engler, cu colaborarea lui Liu Antoinette Wiel, traducere de Luminița Botoșineanu, Editura Polirom, Iași, 2003.

- SCHELLING, F. W., *Introduction a la Philosophie de la Mythologie*, vol. 2, col. *Bibliothèque philosophique*, Aubier, traducere de S. Jankelevitch. Paris, 1946.
- SEARLE, John, Ferenc Kiefer and Manfred Bierwisch (ed.), *Speech act Theory and Pragmatics*, D. Reidel Publishing Company, London, 1980.
- SEBEOK, Thomas A., *Semnele. O introducere în semiotică*, ediția a II-a revizuită, traducere din engleză de Sorin Mărculescu, Humanitas, București, 2002;
- SEBEOK, Thomas A., *Signs. An Introduction to Semiotics. Second edition*, University of Toronto Press, Toronto, 2001;
- SEGAL, H., *Introduction to the Work of Melanie Klein*, Hogarth, Londra, 1987.
- SILION, Bogdan, *Mircea Eliade și misterul totalității*, Eikon, București, 2016.
- SIMEON NOUL TEOLOG, *Discursuri teologice și etice, scrieri I*, traducere Ioan Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2001.
- SIMION, Eugen, *Scriitori români de azi. Vol. 1*, Editura Litera Internațional, București, 2002.
- SIMON, Richard, *Histoire critique du Vieux Testament*, Imprimerie Georges Bridel, Lausanne, 1869.
- SIRUL, Isaac, *Cuvinte către singuratici despre viața duhului, taine dumnezeiești, pronie și judecată. Partea a II-a recent descoperită*, traducere de Ioan I. Ică jr., Deisis, Sibiu, 2003.
- SLOTE, Bernice (ed.), *Mith and Symbol. Critical Approaches and Applications*, University of Nebraska Press, Lincoln, 1965.
- SPENSER, Edmund, *The Faerie Queene. Book Five*, editat de Abraham Stoll, Hackett Pub. Co. Inc., Cambridge, 2006.
- SPERBER Dan, (ed.), *Rethinking Symbolism*, traducere de Alice L. Morton, Chambridge University Press, Cambridge, 1975.
- STĂNCIULESCU, Traian Dinorel, *La început a fost semnul. O altă introducere în semiotică*, Performantica, Iași, 2004;
- STĂNCIULESCU, Traian Dinorel, *Miturile creației. Lecturi semiotice (ediția a II-a revăzută și adăugită)*, Performantica, Iași, 2005.
- STĂNILOAE, Dumitru, *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica*, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992.
- STĂNILOAE, Dumitru, *Teologie Dogmatică Ortodoxă (vol. I-III)*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
- STĂNILOAE, Dumitru, *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama. Ediția a II-a*, Editura Scripta, București, 1993.
- STEINHARDT, Nicolae, *Jurnalul fericirii*, Polirom, Iași, 2008.
- STREZA, Liviu, *Biserica, locaș de închinare în Ortodoxia*, an. XXXIV, nr. 4 (octombrie-decembrie), București, 1982.
- ȘTEFĂNESCU, D., *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești*, Editura Meridiane, București, 1973.
- TOMA, Melentina, *Perspectiva semio-logică ale situației didactice*, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2012.
- TRISTAN, Frederick, *Primele secole creștine. De la simbol la icoană. Secolele II-IV*, traducere de Elena Buculei și Ana Boroș, Editura Meridiane, București, 2002.
- TURNER, Victor, *Dramas, Fields, and Metaphors. Symbolic Action in Human Society*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1975.
- TVETAN, Todorov, *Teorii ale simbolului*, Editura Univers, București, 1983.
- VARRO, Marcus Terentius, *De Lingua Latina (On the Latin Language)*, cu o traducere de Roland G. Kent, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1938.
- VARRO, Marcus Terentius, *De lingua latina (VIII-X). Ediție bilingvă*, traducere de Viorica Popa, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2016.
- VASILE CEL MARE, *Scrieri. Partea întâia: Omilii la Hexaemeron*, în colecția PSB, Vol. 17, traducere și introducere, note și indici de Pr. Dumitru Fecioru, Editura IBMBOR, București, 1986.
- VATTIMO, Gianni, *Societatea transparentă*, trad. Ștefania Mincu, Editura Pontica, Constanța, 1995.
- VISCHER, Wilhelm, *Das Christuszeugnis des Alten testaments, ed. a 3-a*, Das Gesetz, München, 1936.
- WHITE, Leslie, *The Evolution of Culture: The Development of Civilization to the Fall of Rome*, Routledge, London, 2007.
- WHITE, Leslie, *The Science of Culture. A study of man and civilization*, Grove Press, New York, 1949.
- WITTGENSTEIN, Ludwig, *Cercetări filosofice*, traducere de Mircea Dumitru și Mircea Flonta, București, Humanitas, 2004.
- WITTGENSTEIN, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, traducere de Mircea Dumitru și Mircea Flonta, Humanitas, București, 2001.
- WÜNSCHE, August, *Die Sagen Vom Lebensbaum Und Lebenswasser: Altorientalische Mythen*, Verlag von Eduard, Leipzig, 1905.

YOUNG, Frances, *Alexandrian and Antiochene Exegesis in A History of Biblical Interpretation*, vol. 1: *The Ancient Period*, Editat de Alan J. Hauser și Duane F. Watson, Editura Grand Rapids, Eerdmans, 2003.

ARTICOLE

BURGHARDT, W., *On Early Christian Exegesis*, în *Theological Studies*, vol. 11, 1950.

CHOUINARD, Timothy, *The Symbol and the Archetype in Analytical Psychology and Literary Criticism*, în *Journal of Analytical Psychology*, Volume 15, Issue 2 (July), 1977, p. 155. Online: DOI: 10.1111/j.1465-5922.1970.00155.x

COMAN, Ioan G., *Profil literar ambrozian*, în *Mitropolia Banatului*, nr. 4-6, 1975.

DURĂ, Nicolae V., *Crucea în lumina tradiției dogmatice, canonice și liturgice a Bisericii Ortodoxe*, în *Ortodoxia*, an. XXXIV, nr. 2 (aprilie-iunie), București, 1982.

GALERIU, Constantin, *Învățătura creștină despre Sfânta Cruce și cinstirea ei*, în *Ortodoxia*, București, an. XXX, nr. 3 (iulie-septembrie), 1978.

HUZESCU, Nicolae, *Sfânta Cruce în imnologia cultului ortodox* în *Ortodoxia*, an. XXXIV, nr. 2 (aprilie-iunie), București, 1982.

LUBAC, Henry de, *Typologie et Allegorisme* în *Recherches de Sciences Religieuses* vol. 34, 1947.

LUCIEN, Febvre, *Review: L'homme et le sacré. 3e édition* în *Annales. Economies, sociétés, civilisations*, 6e année, nr. 3, 1951.

MIRCEA, Ioan, *Crucea Domnului, Taina și slava Lui*, în *Ortodoxia*, București, an. XXXIV, nr. 2 (aprilie-iunie), 1982.

MOLDOVAN, Ilie, *Sensul închinării creștinului în semnul Sfintei cruci*, în *Ortodoxia*, an. XXXIV, nr. 2 (aprilie-iunie), 1982.

NEAGU, Zalina Gabriela, *Școala Antiohiană versus performanță, cultură și rafinament intelectual în contemporaneitate* în *Revista de Bibliologie și Știința Informării*, nr. 5, 2015.

NECULA, Nicolae, *Simbolismul lăcașului de cult în oprea liturgică a Sfântului Simeon Arhiepiscopul Thesalonicului (sec. XV)* în *Glasul Bisericii*, an. XLII, nr. 9-12 (septembrie-decembrie), București, 1983.

NEMEȘ, Roman, *Cinstirea Sfintei Cruci* în *Ortodoxia*, an. XXXIV, nr. 2 (aprilie-iunie), București, 1982.

PETÖFI, János S., Hannes Rieser (auth.), *Studies in Text Grammar. Volume 19*, D. Reidel Publishing Company, Boston, 1973.

PRELIPCEANU, Vlad, *Vechimea crucii ca obiect de cinstire și simbol creștin în lumina descoperirilor arheologice mai noi* în *Mitropolia Olteniei*, an. XI, nr. 5-6 (mai-iunie), Craiova, 1958.

SÎRGHEA, Corneliu Robert, *Simbolul – universul omenirii? Câteva constatări semiotice și praxiologice*, în Adrian Lemeni, Adrian Sorin Mihalache (Diac.), Cristinel Ioja (Pr.), *Adevăr, cunoaștere, credință. Perspective științifice, filosofice și teologice, volumul Simpozionului național interdisciplinar, ediția a V-a, Arad, 1-5 noiembrie 2017*, Editura Basilica a Patriarhiei Române și Editura Universității "Aurel Vlaicu" din Arad, București, 2018.

VERSESCU, Gheorghe, *Crucea în tradiția poporului nostru în Biserica Ortodoxă*, nr. 10 (octombrie), București, 1931.

WALD, Herny, *Dialectica simbolului* în I. Coteanu, Lucia Wald, (ed.), *Semnatică și semiotică. Volum dedicat profesorului Al. Graur cu prilejul împlinirii a 80 de ani*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981;

WITTGENSTEIN, Ludwig, *Symbolism in Science and Philosophy* în *The Philosophical Review*, vol. 77, Nr. 3 (Iulie), 1968.

WITTGENSTEIN, Ludwig, *Symbolism in Science and Philosophy* în *The Philosophical Review*, vol. 77, No. 3 (Joule), 1968.

ZAMFIR, Modest, *Temeiuri biblice și patristice pentru cinstirea Sfintei Cruci* în *Ortodoxia*, an. XXXIV, nr. 2 (aprilie-iunie), București, 1982.

RESURSE ON-LINE

WHITE, Leslie, *The Symbol: The Origin and Basis of Human Behavior*, în *Philosophy of Science*, Vol. 7, No. 4 (Oct., 1940), Published by The University of Chicago Press Journals on behalf of the Philosophy of Science Association, pp. 451-462. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/184543>.

<https://doxologia.ro/puncte-de-vedere/crucea-noastra-cea-de-fiecare-zi>. Accessed: 26-07-2019 19:24 UTC

Gheorghe Butuc, *Maica Domnului, scara iubirii pe care omenirea urcă la Dumnezeu și Dumnezeu coboară la oameni* în <https://ortodoxiatinerilor.ro/iubirea/iubirea-lui-dumnezeu/21757-maica-domnului-scara-iubirii-omenirea-urca-la-dumnezeu-coboara-la-oameni>. Accessed: 26-07-2019 21:24 UTC.

<https://wilhelmdanca.ro/tag/crucea>. Accessed: 24-07-2019 18:38 UTC (Universal Time Coordinated).

https://www.academia.edu/35851384/Sacrul_de_la_Rudolf_Otto_la_Mircea_Eliade. Accessed: 28-05-2019 10:38 UTC.